

UDK: 248.153.8(438:33)“14/16“
248.153.8(474.5:33)“14/16“
Primljeno: 27. 11. 2017.
Prihvaćeno: 15. 1. 2018.
Izvorni znanstveni rad
DOI: 10.22586/pp.v54i1.47

*Krešimir Kužić**

Hodočasnici *palmieri* iz Poljske i Litve u hrvatskim primorskim krajevima (1400. – 1600.) uz osvrt na Latvijce i Estonce

U radu su prikazani hodočasnici iz Poljske i Litve koji su prošli hrvatskim krajevima i gradovima na Jadranu tijekom hodočašća u Svetu Zemlju. Analizirani su temeljni aspekti hodočašćenja u tim zemljama u korelaciji s istovjetnim fenomenom u ostatku Europe. Opisani su motivi njihova odlaska, staleška pripadnost i doživljaji tijekom putovanja. Osim zemljopisnih i vjerskih specifičnosti koje su najviše utjecale na njihovu brojnost, primjetljiva je niska zastupljenost građanstva. Zbog izrazitoga manjka pisanih svjedočanstava nedostaju i kontakti s osobama iz hrvatskih krajeva pa se u tome pogledu moralo posegnuti za analogijama temeljenima na djelima drugih hodočasnika kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka.

Ključne riječi: Poljska, Litva, hodočasnici, Sveta Zemlja, Hrvatska, Jadran

Uvod

Razlozi uvrštavanja ova četiri naroda u zajednički prikaz opravdani su promotrimo li ih iz tri točke gledišta. Geografski i komunikacijski bili su usmjereni na Baltičko more kao pomorsku poveznicu, a glavni uzdužni kopneni put počevši od Tallinna preko Rige vodio je prema Krakovu i dalje u srce Europe. Političku stvarnost obilježavala je premoć poljske krune, koja je unatoč unutarnjoj asimetričnoj dualnosti uspješno parirala prijetnjama i teritorijalnim pretenzijama sa zapada i sjevera u 15. stoljeću, a u 16. s istoka i juga. I konačno, što je jako važno, u razdoblju kristijanizacije i učvršćivanja crkvene organizacije Poljaci su iskoristili početnu prednost te su postali nositelji katoličanstva na sveukupnome kopne-

* Krešimir Kužić, Gredička 34, 10000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: kresimir.kuzic@zg.t-com.hr

nom prostoru, dok su njemačkome elementu prepustili obalni prostor. To se još jednom potvrdilo nakon pojave protestantizma kada je poljsko-litavska država svojom konačnom potporom Rimskoj Crkvi dobila stožernu ulogu u osjetljivoj prostoru miješanja svih triju oblika kršćanstva, ali i u sjeveroistočnome dijelu protuosmanskoga ratišta.¹ Za razliku od stanja u Poljskoj Litva se do kraja 13. stoljeća, ali i nakon toga, nalazila na suprotnoj strani – ona je bila objekt križarskih pohoda zajedno sa susjednim Prusima, Latvijcima i Estoncima. Tek krajem 15. stoljeća završena je početna faza uspostave crkvene organizacije.² Nedugo nakon toga putovi ovih naroda razišli su se kada su sredinom 16. stoljeća Nijemci u dijaspori (većinom u obalnim urbanim centrima) te Latvijci i Estonci (većinom u ruralnome području) prihvatili luteranstvo.

Europsko institucionalno kršćanstvo od samih je početaka javnoga djelovanja propovijedalo, podupiralo, ali i reguliralo hodočasnička gibanja. U skladu s time, nakon primarne kristijanizacije neke političke i etničke cjeline, pokretan je proces proglašavanja središnje svetačke figure i pripadajućih svetišta kao lokalnoga kohezivnog elementa. Njima su paralelno formirana hodočasnička središta s ličnostima prepoznatljivima za opću Crkvu³ – bilo je to razdoblje kada se vjerski prestiž nekoga grada zasnivao na posjedovanju što većega broja moći s težnjom na osobama iz razdoblja Isusova djelovanja u Palestini. Upravo na tome načelu nastala su i dva od tri glavna hodočasnička odredišta zapadnoga kršćanstva – Compostela (sv. Jakov) i Rim (sv. Petar) uz Jeruzalem. Rim je povrh svega bio i sjedište Kristova namjesnika, koji je od 1300. godine u određenim razmacima proglašavao takozvanu Svetu godinu – dodatni motiv za dolazak hodočasnika.⁴ Najveća je, pak, komparativna prednost bila ta što je od ova tri odredišta Vječni Grad bio relativno najbliži pa putovanje nije iziskivalo velike novčane troškove.⁵

¹ Jerzi Lukowski, Hubert Zawadzki, *A Concise history of Poland* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 14-15, 72, 81. U skladu s time poljsko sudjelovanje u križarskim pohodima zabilježeno je od Drugoga križarskog pohoda. Od sukoba s Osmancima ističu se dvije bitke kod Chocima (ukrajinski: Hotin): 1621. i 1673. godine.

² Alfonsas Eidintas et al., *The History of Lithuania* (Vilnius: Publishing house „Eugrimas“, 2015), 21, 34-37, 49.

³ Barbara Kowalska, “Bitt-, Dank- und Busswallfahrten in den *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae* von Jan Długosz (1415-1480)”, *Biuletyn polskiej misji historycznej* 10 (2015): 427-433.

⁴ Bonifacije VIII. bio je prvi papa koji je 1300. godine proglasio Svetu godinu. Svaki je hodočasnik dobivao potpuni oprost nakon provedbe propisanih pobožnosti. Vidi: Christian Fichtinger, *Lexikon der Heiligen und Päpste* (Frankfurt/M; Berlin: Ullstein, 1995), 76, 213.

⁵ Stanisław A. Sroka, “Pielgrzymka królowej Elżbiety Łokietkówny do Rzymu w 1343 roku”, *Peregrinus Cracoviensis* 4 (1996): 158, 160; Maria Starnawska, “Das Phänomen der Pilgerfahrten in der deutschen und polnischen Kultur des Mittelalters und der Frühen Neuzeit”, *Biuletyn polskiej misji historycznej* 10 (2015): 28-32; Dariusz Baronas, “Pilgrimai iš Lietuvos – Romos Šv. Dvasios brolijos nariai 1492-1503 m.”, *Lietuvių katalikų mokslo akademija Metraštis XXXVIII* (2014): 17, 19-27; Wioletta Pawlikowska-Butterwick, “Clergymen on the Move: Journeys by Vilnan Canons and Prelates in the 16th Century”, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* XXIX (2014): 86; Vytautas Ališauskas et al., *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV-XVI a. / The Lithuanian Catholic Clergy (14th-16th c.)*, (Vilnius:

Međutim, kada sve sagledamo, ipak je Sveta Zemlja, a posebice Jeruzalem kao “središte svijeta” i glavno mjesto hodočašćenja svih kršćana, uživala nenadmašen ugled, a jednako tako gledalo se i na osobe koje su tu pobožnost ostvarile. A da bi ugled bio postignut, valjalo je najprije doći u Mletke.

Zapadnoeuropski hodočasnici (od Škota i Engleza do Francuza i Nijemaca) većinom su putovali preko nekoga od alpskih prijevoja i odatle do Venecije, Talijani su također preferirali taj grad, dok su Portugalci, Kastiljci i Katalonci plovili do neke luke na zapadnoj obali Apenina odakle su nastavljali također do Grada na lagunama.⁶ Zemljopisne datosti pružale su Poljacima i Litvancima mogućnost izbora. Jedan smjer, nazvan “Via ordinaria,” vodio je – primjerice od Krakova preko Šleske i Moravske do Beča, a odatle u Bečko Novo Mjesto (Wiener Neustadt), Judenburg, Villach (u Koruškoj), Treviso i konačno u Veneciju. Ponekad se od ove trase odstupalo u Klagenfurtu (u Koruškoj) s varijantom puta do Trsta preko Ljubljane. Drugi smjer, takozvani “ugarski,” išao je kroz Karpate u Ostrogon (Esztergom), a iz njega do Bečkoga Novog Mjesta i dalje.⁷ Postojao je još jedan smjer, onaj prema nekoj od luka na Crnome moru, a onda izravno prema Palestini ili posredno preko Konstantinopola. Međutim, ova je opcija među običnim hodočasnici vrlo brzo postala nepoželjna zbog opasnosti što ih je donijela osmansko-tatarska ugroza u 15. stoljeću. Konstantinopol kao međupostaju do Jeruzalema počeli su ponovno rabiti samo poljski poslanici na Visokoj Porti.⁸ Trajanje zahtijevnoga putovanja, punoga poteškoća, zavisilo je od polazišta – iz Krakova je do Rima trebalo oko pedeset dana, iz Poznanja šezdeset dana, a iz Vilniusa oko osamdeset dana.⁹

Aidai, 2009): 45, 184, 195, 319; Darius Antanavičius, “Jurgio Radvilo pirmosios kelionės į Italiją dienoraščio originalas”, *Senoji Lietuvos literatūra* 19 (2005): 205-216.

⁶ Vidi primjere za Nijemce, Dance, Francuze i Portugalce: Krešimir Kužić, *Hrvatska obala u putopisima njemačkih hodočasnika XIV.-XVII. st.* (Split: Književni krug, 2013), 14, 326, 493; Krešimir Kužić, “Nordijski hodočasnici u hrvatskim primorskim krajevima (14. – 17. stoljeće)”, *Povijesni prilozi* 34 (2015), br. 49: 131; Jean Palerne, *Peregrinations du S. Jean Palerne, Foresien, Secretaire de François de Valois Duc d’Anjou, & de Alençon* (Lyon: Jean Pillehotte, 1606), 7; Manuel Vilmaro Costa Pereira, “Itinerário à Casa Santa do padre frey António Soares da Albergaria” (doktorska disertacija, Faculdade de Letras da Universidade do Porto, 2005), 24.

⁷ Jolanta Podolska, “Pielgrzymi polscy w Ziemi Świętej 1350-1450”, *Peregrinus Cracoviensis* 4 (1996): 215; Costa Pereira, “Itinerário à Casa Santa”, 37. – ... *Quem quiser tambem tomar esta empresa e não vir a Italia passaraa per antre infieis e ladroes. Per Bosnia e per Tracia e depois em Constantinopoli ...*

⁸ Marian Małowist, “The Baltic and the Black Sea in medieval trade”, *Baltic and Scandinavian Countries* III (1937), br. 1: 40-41.

Nizozemac Jan Somer susreo je 1591. godine Poljake u Konstantinopolu dok je plovio po Levantu. Vidi: Jan Somer, *See- und Land-Reise von Mittelburg in Seeland nach der Levante* (Frankfurt: Wilhelm Serlin, 1665), 84.

⁹ Leszek Zygnier, “Der Bischof als Pilger - Einige Bemerkungen zu den Wallfahrten der Bischöfe aus dem spätmittelalterlichen Polen und Deutschland”, *Biuletyn polskiej misji historycznej* 10 (2015): 276; Pawlikowska-Butterwick, “Clergymen on the Move”, 85.

Izbor Mletaka za ukrajnu luku jeruzalemskih hodočasnika iz Poljske i Litve, kao i iz ostalih baltičkih zemalja, najvećim dijelom bio je potaknut ugledom utemeljenome na pouzdanoj pomorskoj infrastrukturi i solidnoj zaštiti koju je Republika Sv. Marka pružala svim putnicima, ali ponajviše onima koji su imali političku težinu. Sve priče o njezinoj moći i bogatstvu obistinjavale bi se neposredno po dolasku u Veneciju.¹⁰ U tome pogledu nije bilo razlike u razmišljanjima hodočasnika Nijemca, Francuza ili Engleza. Jedna od najvažnijih stavki ugovora između hodočasnika i paruna bila je visina prijevoznine. U tome pogledu paruni nisu nikome davali popusta osim redovnicima, kojima su opraštali pola cijene, a nerijetko su ih prevozili i besplatno uz obećanje da će se na Kristovu grobu pomoliti za brodarka. Vjerojatno su isti tretman imali i poljski franjevci. Pravu sliku daje slučaj grofa Tarnowskoga, koji je 1518. godine prema ugovoru trebao platiti svotu od 46 dukata.¹¹ Usporedba s raspoloživim podacima iz oba razdoblja, onoga prije (1418. – 48.; 1440. – 38.; 1453. – 35.; 1472. – 30.; 1476. – 45.; 1483 – 42.; 1492. – 44.; 1498. – 50.; 1507 – 42.; 1517. – 48.¹²) i onoga poslije 1518. godine (1519. – 46.; 1527. – 45.; 1550. – 50.; 1565. – 60.¹³) govori kako je ipak bilo nekih oscilacija. Razumljivo je kako se sve ovo odnosi na pojedinačnu ponudu. Plovidba je donosila i potrebu upoznavanja – međusobnoga i s parunom broda jer se na tako malenom prostoru znalo skupiti dvadesetak i više nacija.¹⁴ Tu je svakako bio i niz neugodnosti i, štoviše, opasnosti – od oluja i gusara do kuge.

Poljska

Od kraja 14. stoljeća do godine 1569. sve poljske zemlje nalazile su se objedinjene u jedinstvenu teritorijalnu cjelinu nazvanu *Corona Regni Poloniae*.¹⁵ Dugogodišnja politička stabilnost postignuta je početkom 15. stoljeća, a miran suživot na ovome multietničkom prostoru bio je relativno uspješno održavan iako pri-

¹⁰ Giuseppe Gullino, "Le frontiere navale", u: *Storia di Venezia, IV Il Rinascimento – Politica e Cultura*, ur. Alberto Tenenti i Ugo Tucci (Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1996), 27, 38-40, 56-63, 84; Luciano Pezzolo, "The Rise and Decline of a great power: Venice 1250-1650", *Working Paper 26* (2006): 5-14; Reinhold Röhrich, *Deutsche Pilgerreisen nach dem Heiligen Lande* (Innsbruck: Verlag des Wagner'sche Universitäts-Buchhandlung, 1900), 10-12.

¹¹ Marino Sanudo, *I diarii* tomo XXV (Venezia: Marco Visentini, 1889), 428.

¹² Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 263, 279, 288, 312, 319, 343, 370, 417, 423, 427.

¹³ Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 434, 455, 459, 493.

¹⁴ Costa Pereira, "Itinerário à Casa Santa", 34. – ... *Aly se achão peregrinos de diversas nações que vão buscar a Xpo (Christo) em sua terra e os mais que estão aa sua obedientia, Franceses, Flamenguos, Ingreses, Judescos, Umguaros, Pollonios, Bohemios, Corvaticos, Italianos, Esclavões e doutras muytas partes, a qual festa acabada se faz concerto com o patrão de nao dos peregrinos. ...*; Longo, *Memorie di Gerusalemme*, 180. – ... *de' quali io non haveva notitia alcuna ...*

¹⁵ Aleksander Gieysztor, "The Kingdom of Poland and the grand duchy of Lithuania, 1370-1506", u: *The New Cambridge Medieval History, Volume VII c. 1415- c. 1500.*, ur. Christopher Allmand, (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 740.

padnici poljskoga plemstva nisu uvijek osjećali zadovoljstvo.¹⁶ Crkvena organizacija postigla je zavidnu razinu s potpuno pokrivenim prostorom unutar kojega su djelovali brojni samostani. Među njima posebno se ističu oni franjevačkoga reda iz kojega je dolazila najjača potpora hodočašćenju kao obliku iskazivanja pobožnosti. Iako nipošto nije bio jedini, vjerski je element svakako bio glavni motivacijski čimbenik za pojedince, ali i staleške skupine. Izjava Jana Długosza ... *uzalud sam do sada živio, dok nisam vidio domovinu Spasiteljevu* ... otkriva nam stožerni oslonac njegova života, a to je bila odlika većine njegovih sunarodnjaka.¹⁷ S druge strane, kao svojevrsna staleška ekskluzivnost, odnosno odraz feudalnoga društva, pripadnici aristokracije častoljubivo su željeli u Jeruzalemu dobiti naslov Viteza Sv. Groba, budući da je nosio golem ugled, a dodjeljivanje je bilo ograničeno na plemiće po rođenju.

U takvome ozračju Poljaci su se uključili u hodočasničku rijeku koja je tekla prema Svetoj Zemlji u zavidnome broju, ali ta veličina nije bila srazmjerno popraćena pisanim svjedočanstvima.¹⁸ Ova golema disproporcija između broja izvješća i hodočasnika Poljaka nadasve je upadljiva ako je usporedimo s odnosima kod Talijana, Nijemaca, Francuza i Flamanaca¹⁹ pa neizbježno moramo objasniti ovaj fenomen. Prije svega, postotak sudjelovanja školovanih ljudi crkvenoga i plemićkoga staleža bio je iznimno visok pa bi u skladu s time naše doba trebao dočekati veći broj literarnih djela. No, njih nema (niti ih je bilo), što govori kako je u poljskome društvu prevladavalo usmeno prenošenje vijesti, saznanja i podataka, a to je bila značajka koja se sporo mijenjala.²⁰ Čak ni Długosz, kao najznamenitiji poljski predstavnik humanizma, nije ostavio nikakav deskriptivan tekst o svojem pothvatu (makar prožet uobičajenim antičkim inventarom i citatima), što je prava šteta poznavajući njegove retoričke vještine. Donekle se ovaj nedostatak umanjuje dužim ili kraćim osvrtima u sastavu njegovih kroničarskih djela, a ponešto i u obradama drugih autora koji su crpili podatke iz Długoszevih kronika.²¹ Nije iskorišten ni izum tiska. Tiskanim knjigama omogućilo bi se očuvanje

¹⁶ To se primjećivalo osobito u područjima gdje su Poljaci bili u manjini. Vidi: Urszula Augustyniak, "Dwór i klientela Krzysztofa II Radziwiłła", *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 38 (1994): 73 – ... *to mi zawada, żem Lach, a nie Rusin, Moskwicin, którzy są w większej uwadze i lasce, niżli dobry Polak* ...

¹⁷ Usporedi s izjavom dominikanca Felixa Fabrija iz Ulma. Vidi u: Kuźić, *Hrvatska obala u putopisima*, 11.

¹⁸ Starnawska, "Das Phänomen der Pilgerfahrten", 33, 35.

¹⁹ Pojedini hodočasnici grupirani su prema etničkoj pripadnosti, odnosno jezičnome izričaju, budući da su granice i politička pripadnost u razdoblju od 350 godina bili prilično fluidni.

²⁰ Adam Krawiec, "Der älteste Bericht eines polnischen Pilgers über seine Reise ins Heilige Land: Das Itinerarium von Jan Amor Tarnowski (1488-1561)", *Biuletyn polskiej misji historycznej* 10 (2015): 285-286; Antoni Jackowski, "Early tourism writing at the Jagiellonian university, Kraków (15th c.-mid-17th c.)", *Tourism* 19 (2009), br. 1-2: 23.

²¹ Kowalska, "Bitt-, Dank- und Busswallfahrten", 427, 428-430, 433-435, 441-443. Jasno je kako sve netočnosti sadržane u kronikama nisu proizišle iz nepouzdanosti izvora, nego i iz autorove promiš-

i upoznavanje širega čitateljstva s hodočasničkim pobožnostima i doživljajima, a time bi bila postignuta dva cilja: popularizacija crkvenih učenja kao i stvaranje ugleda – osobito kod pripadnika visokoga plemstva. (O Radvili / Radziwiłłu vidi u poglavlju o Litvi.)

Pojava reformacije, prvenstveno luteranstva, u prvoj fazi od 1522. do 1548. godine našla je znatnu potporu kod mnogih predstavnika plemstva, ali je izazvala i primarnu reakciju Crkve i drugoga dijela plemstva.²² Kasnije djelovanje protureformacije, uz potpunu potporu aristokratskih i crkvenih vrhova do kraja 16. stoljeća, vratilo je stari ugled Rima.²³ Za to razdoblje već na prvi pogled, ako analiziramo brojnost hodočasnika, ne možemo prepoznati opći pad odlazaka, kakav se, primjerice, dogodio u njemačkim zemljama, a što su primjećivali i suvremenici.²⁴

Društvena struktura hodočasnika iz poljskih zemalja pokazuje znatna odstupanja od njemačkoga, a još više od talijanskoga slučaja.²⁵ U klasičnoj podjeli na zemaljsko plemstvo, svećenstvo, građanstvo (uključujući i patricijat) te seljaštvo zastupljenost građana uočljivo je ispodprosječna (19,7 %). Od ukupno imenovanih 56 hodočasnika iz plemstva su došla dvadesetorica (35,7 %). Glede crkvenih osoba (44,6 %) pretežu predstavnici nižega i srednjega klera, a od biskupa je samo jedan proveo hodočašće – a to je već gotovo identično Njemačkoj. Valja kazati kako u izračun nisu uključene sluge, kojih je zacijelo bilo više od zabilježenih osam.²⁶

Visoko plemstvo	Niže plemstvo	Kanonici	Svećenici	Redovnici	Građani	Ukupno
9	11	6	10	9	11	56
35,7 %		44,6 %			19,7 %	100 %

jene prilagodbe usmjerene prema veličanju pripadnika vladarskih i velikaških kuća ili osoba odlikovanih svetim životom.

²² Eduard Kneifel, *Geschichte der Evangelisch-Augsburgischen Kirchen in Polen* (Roth bei Nürnberg: Karl Müller Druckerei und Verlag, 1964), 22-25. Među ovima nalazimo mnoge jeruzalemske hodočasnike, kao npr.: Jan Łaski Stariji, Krzysztof Szydłowiecki i drugi.

²³ Kneifel, *Geschichte der Evangelisch-Augsburgischen Kirchen*, 33-35.

²⁴ Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 30, 455.

²⁵ U njemački slučaj ulaze svi putnici od tadašnjega Revala i Königsberga do Straßburga, a u talijanski ubrajamo putnike iz svih političkih entiteta od Milana do Palerma.

²⁶ Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 48-49, 170; Zygner, "Der Bischof als Pilger", 268-272. Šteta što Zygner nije istaknuo kako je tršćanski biskup bio iz hrvatskih krajeva, iz grada Raba.

Hodočasnici

oko 1363. – 1365. Kujavski knez i kasniji kralj, Władysław Biały (1327. – 1388.), obavio je hodočašće u Jeruzalem između 1363. i 1365. godine.²⁷ On je bio brat Elizabete, supruge bana Stjepana II. Kotromanića, te posljednji odvjetak kujavskoga ogranka poljske vladarske kuće Piastovića.²⁸

1409. Krakovski biskup Piotr Wysz iz Radolina (1354. – 1414.) sudjelovao je u radu koncila u Sieni i Pisi. Nakon što je dobio dopuštenje od pape Grgura XII., otputovao je odatle 1409. godine u Svetu Zemlju zajedno s opatom Mściślawom iz Tynieca i dvojicom redovnika iz Miechowa. Odonud se vratio na proljeće 1410.²⁹

U istome hodočašću sudjelovao je i Andrzej Łaskarz iz Gosławica. On je nakon postignutoga doktorata u Padovi bio kapelan njemačkoga kralja Ruprechta I., a kasnije je postao poznanski biskup.³⁰

1418. Nijemac Friedrich von Wolfskel i njegova družina na povratku je 14. ožujka susrela na Cipru neke Poljake u dolasku u Svetu Zemlju. Sudeći prema tome poljski hodočasnici putovali su Jadranom krajem veljače te godine.³¹

1446. Jan Winko iz Krakova putovao je 1446. godine na pokorničko hodočašće. Kada je došao u Jeruzalem, odlučio se tamo trajno naseliti te je prešao na islam.³²

1450. Te godine zabilježena su sedmorica imenovanih hodočasnika iz Poljske. Među njima je Jan Długosz (1415. – 1480.) zacijelo bio najpoznatiji i najutjecajniji. Školovan u duhu humanizma službovao je kao tajnik kardinala Z. Oleśnickoga. Istaknuo se u diplomatskim zadaćama za kralja Kazimierza IV., ali ono što ga je trajno proslavilo bilo je djelo “*Annales seu cronicae*.” Długosz je provodeći temeljite pripreme za pothvat sabrao pouzdane suputnike. Jan z Lgoty (Jan Elgot) bio je profesor na Sveučilištu u Krakovu.³³ Nadalje, tu je Długoszew neimenovani stric, nećak Jan, pa nećak Jana z Lgoty i na kraju dva vikara iz Krakova. Ovomu jezgrenom dijelu skupine bilo je pridodano i nekoliko pratitelja i slugu. Putujući kroz Ugarsku i Austriju Długosz se sastao s ostrogonskim nadbiskupom Dionizijem (Dénes Szécsi) i egerskim biskupom Ladislavom (László Héderváry), a kada

²⁷ August Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae, tomus primus* (Romae: Typis Vaticanis, 1860), 589; Podolska, “Pielgrzymi polscy”, 217.

²⁸ Pejo Ćošković, “Kotromanići (Kotromanovići)”, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7 (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009), 724.

²⁹ Mathias Bersohn, “Kilka słów o polskich podróżnikach po Ziemi Swietej i ich dziełaj”, *Biblioteka warszawska* 4 (1868): 9; Zygner, “Der Bischof als Pilger”, 270.

³⁰ Podolska, “Pielgrzymi polscy”, 218.

³¹ Röhricht, *Deutsche Pilgerreisen*, 119.

³² Podolska, “Pielgrzymi polscy”, 214, 216.

³³ Jozef Pelczar, *Zarys dziejów kaznodziejstwa w Kościele katolickim II* (Krakow: Spolka wydawnicza polska, 1896), 54.

su došli u Bečko Novo Mjesto, primio ih je kralj Friedrich Habsburgovac (budući car). Odatle su Poljaci najprije otišli u Rim, a onda krajem travnja ili početkom svibnja u Veneciju.³⁴

Nažalost, ni sam Długosz nije u svojim djelima dao prostora ovome hodočašću pa tako ne raspolažemo temeljnim podacima uobičajenima u drugim putopisima: nadnevak isplavljenja, ime paruna, cijena prijevoza, imena drugih hodočasnika i putnika itd. Ne pomažu nam ni ostali suvremeni zapisi jer nitko ne spominje Poljake. Primjerice, na proljeće te iste godine iz Venecije, točnije 29. svibnja, u Palestinu je krenula brojna skupina na čelu s vojvodom Johannom od Klevea, a zabilježeni su odlasci i drugih pojedinaca.³⁵ Zbog toga se možemo osloniti jedino na nesigurne analogije iz drugih putopisa. Jan z Lgoty je 1453. godine, dakle nedugo po povratku, umro, što je vjerojatno posljedica napora na putu.³⁶

1450. (?) Jan Łaski (stariji) navodno je također putovao u Svetu Zemlju gdje je stekao naslov *miles Hierosolymitanus*. Na povratku je oslijepio, a nedugo zatim 1451. godine i umro na svome imanju, što je sve bila posljedica teških prilika koje je doživio kao hodočasnik.³⁷

1453. Dva poznanjska kanonika, Jakob iz Wigonowa i Maciej iz Chronina, hodočastili su u Jeruzalem gdje su ostali dvije godine.³⁸

1471. Neimenovani pripadnik Reda Svetoga Duha iz Krakova putovao je 1471. godine u Svetu Zemlju i na poluotok Sinaj. Od njegova spisa sačuvan je samo odlomak o samostanu Sv. Katarine, omiljenome hodočasničkom odredištu, u prijepisu franjevca Mikołaja. Ostalo je vjerojatno propalo u požaru Krakova 1528. godine.³⁹

1474. Jakób Ban z Rokszyc, kanonik Sv. Florijana u Krakovu, hodočastio je u Jeruzalem nakon što je dobio dopuštenje, ali pod uvjetom da kasnije stekne doktorat medicine, što je i postigao 1477. godine.⁴⁰

1476. Martin Ketzl iz Augsburga zabilježio je među svojim suputnicima nekoliko neimenovanih Poljaka. Njega potvrđuje i Hans von Mergenthal, koji je sudjelovao u istome hodočašću. Ploveći prema Levantu na navi paruna Antonija de Stefaniya, oni su na hrvatskoj strani Jadrana pristali u Hvaru.⁴¹

³⁴ Michał Dobrzyński, Stanisław Smolka, *Jan Długosz, jego życie i stanowisko w piśmiennictwie* (Kraków: Główny skład w księgarni spółki wydawniczej polskiej, 1893), 59-61.

³⁵ Röhricht, *Deutsche Pilgerreisen*, 119-122.

³⁶ Pelczar, *Zarys dziejów kaznodziejstwa*, 54.

³⁷ Jan St. Bystron, *Polacy w Ziemi Świętej, Syrii i Egipcie 1147-1914* (Kraków: Nakładem księgarni geograficznej "Orbis" w Krakowie, 1930), 8.

³⁸ Bersohn, "Kilka słów o polskich podróżnikach", 9.

³⁹ Marcin Starziński, "Pielgrzymka krakowskiego duchaka na górę Synaj w 1471 roku", *Rocznik Krakowski* 78 (2012): 149-151, 155-157.

⁴⁰ Bersohn, "Kilka słów o polskich podróżnikach", 9; Bystron, *Polacy w Ziemi Świętej*, 8.

⁴¹ Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 323-324.

1483. Jakób Ban z Rokszyca navodno je po drugi puta putovao u Svetu Zemlju nakon što je dobio dopuštenje od Jana Gruszczyńskiego, nadbiskupa u Gnieznome.⁴²

1486. Svećenik i sveučilišni profesor u Krakovu, Michał iz Wieluńa, otišao je u Palestinu 1484. godine preko Moldavije. Tamo su ga zarobili Turci, a u Konstantinopolu su ga iz ropstva otkupili Mlečani. Nakon što se oporavio u Veneciji, ipak se uputio u Svetu Zemlju i putem je pravio bilješke, ali je na povratku umro 1487. godine na otoku Rodu i njegovi zapisi zacijelo su propali.⁴³

Prije 1488. Prema franjevačkim kronikama fra Jan Tarło z Opatowa boravio je u pratnji subrata fra Antoniusa z Biecza u samostanu na Sionu gdje je i umro 1488. godine na glasu svetosti.⁴⁴

1489. Kraljevski tajnik i krakovski kanonik Krzesław Kurozwęcki (1440. – 1503.), kasniji biskup Włocławeka u Kujaviji, otputovao je 23. travnja 1489. godine u Svetu Zemlju.⁴⁵

Oko 1490. Grof Krzysztof Szydłowiecki (1467. – 1532.) bio je dvorski kancelar i krakovski vojvoda. Hodočašće i pobožnosti u Jeruzalemu i na Sinaju obavio je oko 1490. godine, a u spomen na to dodao je svome grbu jeruzalemski križ i simbol sv. Katarine.⁴⁶

1493. Češki plemić Jan Hasištejnsky u svojem opširnom putopisu navodi kako su mu sljedeći suputnici bili Poljaci: *mikulass Gerssi* (Mikołaj Grszi?), *Waczlaw* (Więcesław) i svećenik *mikulass* (Mikołaj?⁴⁷), krakovski kanonik. Galija kojom su u odlasku plovili Jadranom pristala je redom u Poreču, Zadru, Hvaru i Dubrovniku, a natrag su se zaustavljali u Hvaru, Šešuli (uvala na Šolti), Primoštenu, Zadru i Poreču.⁴⁸ Spomenuta veslarica pripadala je parunu Agostinu Contariniju, vjerojatno najuspješnijemu brodaru čiji je rod pored bogatstva stekao čak i titulu *dal Zaffo* (od Jafe) na prijevozu hodočasnika.⁴⁹

⁴² Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 8.

⁴³ Maciej z Miechowa, *Chronica Polonorum* (Cracovia: Hieronymus Vietor, 1521), CCCXLV; Ber-sohn, "Kilka słów o polskich podróżnikach", 10.

⁴⁴ Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 8-9.

⁴⁵ Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 9. – ... *Anno Jesu Christi 1489 dnus Creslaus cancellarius Poloniae exivit ad Sepulchrum domini feria II post conductum Paschae aliter in die S. Georgii translato hora 16 quasi in medio ...*; Zygnier, "Der Bischof als Pilger", 272.

⁴⁶ Jerzy Kieszkowski, *Kanclerz Krzysztof Szydłowiecki* (Poznan: Nakladem księgarni J. K. Żupanskiego, 1912), VIII, 164-166; Jackowski, "Early tourism writing", 23.

⁴⁷ U razdoblju oko 1493. godine bilo je nekoliko krakovskih kanonika po imenu Mikołaj: M. Czepiel, M. Dunin-Krajewski, M. Dunin-Primus, M. Kościelecki, M. Krzycki, M. Zamojski.

⁴⁸ Ferdinand Strejček, *Jana Hasištejnskeho z Lobbovic putování k Svatému hrobu* (Prag: Nakladem Česke akademie cisaře Františka Jozefa, 1908), 102.

⁴⁹ Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 196, 375, 379.

1494. Anonimni njemački hodočasnik zabilježio je među putnicima baruna *Christophorusa Schlükha* iz Poljske.⁵⁰ Parun galije bio je također Agostino Contarini. Plovidbena ruta vodila je od Poreča do Zadra i dalje: Biograd – Hvar – Korčula – Dubrovnik – Budva, a vraćali su se pristajući u Korčuli i Hvaru, a zatim u mjestima: Primošten – Morinje – Zadar – Pula – Rovinj – Novigrad – Umag.⁵¹

1497. Kako je zabilježio Martin Dalmar, prilikom odlaska vojvode Bogislawa X. Pomeranskog iz Venecije na hodočašće u Svetu Zemlju, u mnoštvu na ispraćaju bilo je i nekoliko Poljaka.⁵² Ploveći Jadranom duž sjeveroistočne obale zaustavljali su se u Poreču, Puli, Zadru, Korčuli i Dubrovniku. U povratku su pristali u Zadru i Poreču.⁵³

Početak 16. st. Plemić Przeclaw Lanckoroński (druga polovica 15. stoljeća – 1531.) putovao je na Sveti grob prije 1501. godine. Kasnije je bio proslavljeni zapovjednik Kozaka.⁵⁴

1500. – 1501. Jan Łaski Stariji bio je sin Andrzeja, vojvode Sieradza. Kao kraljev tajnik od 1490. godine sudjelovao je u nizu diplomatskih pregovora u Rimu i Flandriji. Povodom proslave Svete godine otputovao je 1500. godine u Rim, a u nastavku je hodočastio u Palestinu.⁵⁵ Kasnije je postao glavni kraljevski tajnik i nadbiskup Gnjieznoga. Na njegovome dvoru boravio je neko vrijeme Trogiranin Frane Trankvil Andreis, humanist i diplomat. (Održavao je korespondenciju s nadbiskupovim sinovcima, Hieronimom, Janom i Stanisławom, a posebno je surađivao s prvim. Vidi dolje.)⁵⁶

Prije 1503. Prema samostanskoj kronici franjevac Łukasz z Rydziny, gvardijan samostana u Lavovu posjetio je Sveti grob.⁵⁷

1507. Martin Wanner iz Schweidnitza napisao je u svome putopisu kako su na njegovoj navi među pripadnicima 24 naroda bili i Poljaci. Parun njihova broda

⁵⁰ Stanoviti Christoph Schlick bio je sin Nicolausa i Barbare von Tautenberg, a poginuo je 26. svibnja 1527. prilikom opsade Rima u sastavu carske vojske pod zapovjedništvom vojvode Charlesa od Bourbona. Vidi: Kaspar Brusch, *Caspari Bruschi Redivivi Gründliche Beschreibung Des Fichtel-Berges* (Nürnberg: In Verlegung Georg Scheurer, 1683), 27. Nije sigurno da se radi o istoj osobi iako je navedeni imao posjede u Šleskoj pa je mogao biti zabunom smatran Poljakom.

⁵¹ Gerhard Fouquet, *Die Reise eines niederadeligen Anonymus ins Heilige Land im Jahre 1494* (Frankfurt a/M: Peter Lang, 2007), 125-129, 142.

⁵² Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 415.

⁵³ Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 415-416.

⁵⁴ Tomasz Świącki, *Historyczne pamiątki znamenitych rodzin i osób dawnej Polski I.* (Warszawa: Nakładem S. H. Merzbacha, 1858), 134-135.

⁵⁵ Świącki, *Historyczne pamiątki*, 148.; Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 9.

⁵⁶ Nikica Kolumbić, "Andreis, Frane Trankvil", u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1 (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983), 115-117.

⁵⁷ Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 10.

Dolfine bio je Bernardo della Torre, a mjesta pristajanja na hrvatskoj obali tijekom plovidbe Jadranom bila su u odlasku Pula i Dubrovnik, a u povratku Vis i Poreč.⁵⁸

1507. ili 1508. Franjevac Anzelm hodočastio je u Palestinu gdje je u Jeruzalemu bio ispovjednik. Nakon povratka sastavio je opis Svete Zemlje, koji je tiskan 1512. godine u Krakovu pod naslovom “Terre Sancte apertior descriptio,” a kasnije je bilo još nekoliko pretisaka.⁵⁹ Riječ je o tekstu bez nekih literarnih vrijednosti, prvenstveno namijenjenome za posjetitelje Svetih mjesta.

Prije 1509. Plemić Krzysztof Nuhorsky navodi se u *Matricula Regni Poloniae* 1509. godine kao *miles Hierosolymitanus*, što bi govorilo da je hodočastio u Jeruzalem.⁶⁰

1515. – Švicarac Bernard Mussy sačuvao je u svome izvješću uspomenu na kancelara “biskupa” Gnjeznog, *Dominicus de Segonini*.⁶¹ Riječ je o kancelaru, doktoru teologije i obaju prava, Dominiku z Secemina. U to vrijeme nadbiskup i poljski primas bio je Jan Łaski (1510. – 1531.). Već 1512. godine kancelar je otputovao u Rim gdje je službovao u papinskoj kuriji.⁶² Tamo je odlučio hodočastiti u Jeruzalem pa je stoga otišao u Veneciju odakle su isplovili 21. lipnja. Mussy i Poljak plovili su u društvu 86 suputnika iz osamnaest tadašnjih zemalja, a za prijevoz su platili svaki po 55 dukata. Parun galije bio je Marco Antonio Dandolo Zuanov, a vlasnik trgovac Bernardo Marconi.⁶³

Dominik se vratio u Rim u siječnju 1516. godine, i odmah se uključio u rad Lateranskoga koncila, a u travnju se vratio u domovinu.⁶⁴

1518. a) Hodočasnik iz grada Douaija, Jacques Le Saige, također spominje neke Poljake i Mađare (zajedno ih je bilo dvadesetak). Osim njih na jedrenjaku je bilo i Francuza – sveukupno oko stotinu hodočasnika i deset trgovaca koji su putovali na Rod, kao i četrdesetero članova posade.⁶⁵ Iz Venecije su isplovili 22. lipnja, a

⁵⁸ Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 423.

⁵⁹ Anselmus, “Descriptio Terrae Sanctae secundum fratrem Anselmum Ordinis minorum de observantia”, u: *Thesaurus monumentorum ecclesiasticorum et historicorum, sive Henrici Canisii Lectiones antiquae, tomus IV.*, ur. Jacobus Basnage (Antwerpen: apud Rudolphum & Gerhardum Wetstenios, 1725), 779-794; Bersohn, “Kilka słów o polskich podróznikach”, 3; Rott, *Staropolskie chorografie*, 127-130.

⁶⁰ Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 15.

⁶¹ Röhricht, *Deutsche Pilgerreisen*, 207.

⁶² Jan Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedri metropolitalnej Gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych III* (Gniezno: Nakładem i drukiem J. B. Langiego, 1883), 460-461.

⁶³ Max Diesbach, “Les pelerins Fribourgeois a Jerusalem (1436-1640)”, *Archives de la société d’histoire du canton de Fribourg* V (1893): 212, 265-273.

⁶⁴ Korytkowski, *Prałaci i kanonicy*, 462.

⁶⁵ Hippolyte-Romain Duthilloeul, *Voyage de Jacques Le Saige, de Douai a Rome, Notre-Dame-de-Lorette, Venise, Jerusalem et autres Saints Lieux* (Douai, Adam d’Aubers, 1851), 63-64. – ... Il y avoit environ vingt pellerins de Hongrie et aussi des Poullenois lesquels eussent bien voulu attendre a partir jusqu’a lendemain du sacrement ad cause que fussent aller veoir la procession, ...

tijekom plovidbe dotakli su točke: Poreč – Rovinj – otok Jabuka, a zastanci na povratku bili su: Korčula – Zadar – Poreč – Umag.⁶⁶

1518. b) Zacijelo najznamenitiji od svih poljskih hodočasnika bio je grof Jan Amor Tarnowski (1488. – 1561.). Kao pripadnik visokoga plemstva obnašao je mnoge dužnosti, od kaštelana Woinicza do vojvode u nekoliko vojvodstava, a od 1527. do 1559. godine bio je pet puta višegodišnji hetman, odnosno vrhovni vojni zapovjednik Kraljevstva. Bio je cijenjen kao vojni teoretičar, a još više kao pobjedonosni vojskovođa u ratovima s Moskvom, Moldavijom i Turcima.⁶⁷ Iz dostupnoga dijela putopisa jasno je kako se radi o drugoj skupini Poljaka jer je Tarnowski isplovio 6. srpnja iz Venecije.

Zbivanja oko priprema za isplavljenje njegovoga paruna Francesca Bernarda zabilježio je veliki mletački kroničar Marino Sanudo pa tako znamo da je ime broda bilo *La Bernarda*, što je u skladu s mletačkim pomorskim običajima. Budući da je plovilo bilo u lošem stanju, odlazak se toliko otegnuo da su se Tarnowski i drugi hodočasnici iz Njemačke i Francuske požalili kod mletačkih dužnosnika.⁶⁸ Naposljetku, kada je brod osposobljen, isplovio je 4. srpnja iz Venecije, a Sanudo je hodočasticima – parunu i brodu – poželio sreću riječima: ... *che Dio li doni bon viazo ...*⁶⁹ Nažalost, nema daljih bilješki, ali kako se radilo o jedrenjaku, vjerojatno je ruta išla duž vanjskih otoka pa su stoga uplovljavanja bila rijetka, ako ih je i bilo. Na povratku u domovinu Tarnowski je išao zaobilazno preko Portugala i drugih zemalja zapadne Europe – završno s Češkom. Na imanju Tarnowskoga 1543. godine boravio je F. T. Andreis.⁷⁰

1518. ? U Svetu Zemlju putovao je Hieronim Jarosław Łaski, sin Jarosława, vojvode Łeczyce i Sieradza, i sinovac gnijezanskoga nadbiskupa Jana, koji mu je za troškove dao tisuću zlota. Izgleda da mu to nije bilo dovoljno jer je na jesen, po povratku u Veneciju, zatražio od strica još novca.⁷¹ Imao je promjenjivu političku karijeru, a 1540. – 1541. godine kralj Ferdinand I. imenovao ga je hrvatskim banom.⁷²

⁶⁶ Duthilloeul, *Voyage de Jacques Le Saige*, 70 – ... *Ung petit gentilhomme me dit que mesisse dedens la tasse deux pieches dor, et que allasse veoir une compagnie de Poullenois, qui se tenoient en lung des chasteaux de la nave, cela seroit cause de loir faire donner une pieche dor. J'en y mis deux de mes philippus et allay veoir lesdis Poullenois en leur monstrant la tasse a tous lesdis deux philippus; ...*

⁶⁷ Kazimierz Hartleb, "Najstarszy dziennik podróży do Ziemy św. i Syrji Jana Tarnowskiego", *Kwartalnik historyczny* XLIV (1930) br. I./1: 28-30; Krawiec, "Der älteste Bericht", 285-307.

⁶⁸ Sanudo, *I diarii*, 304, 418.

⁶⁹ Sanudo, *I diarii*, 519; Hartleb, "Najstarszy dziennik podróży", 50.

⁷⁰ Nikica Kolumbić, "Andreis, Frane Trankvil", u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1 (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983), 117.

⁷¹ Bystron, *Polacy w Ziemi Świętej*, 17.

⁷² Pejo Čošković, "Łaski, Jeronim (Łaski, Hieronim)", u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8 (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013), 566.

Zajedno s njim izgleda da je putovao i plemić Marcin Broniewski, koji je također stekao naslov *miles Sepulchri Domini*.

1519. a) Mlađi Hieronimov brat, Stanisław Łaski, u dobi od oko dvadesetak godina putovao je u Svetu Zemlju te je dobio naslov viteza Svetoga groba. Zahvaljujući opširnome zapisu Ludwiga Tschudija iz Švicarske, Stanisławovog suputnika, poznati su nam svi ključni podaci. Łaski je isplovio iz Mletaka 21. lipnja na galiji kojom je zapovijedao Alvise Delfin. Tijekom putovanja pristali su u Poreču, Rovinju i Puli, a zatim na otoku Iloviku, pa u Zadru, Hvaru i Dubrovniku. Isplovivši iz Jafe, Łaski je na povratku u Jadranskom moru, između Otranta i Korčule, doživio strahovitu oluju te se zavjetovao za svoj spas Gospi Częstochowskoj.⁷³ No, osim ploidbenoga itinerara Švicarac bilježi kako je Łaski „rado krao“ novac i dragocjenosti od drugih putnika. Mlađi kleptomani putovao je u pratnji trojice plemića (jednome je ime bilo *Stanislaus de Dritzdoro*), a služila su ih još četvorica sluga. Povod njegovu hodočašću bila je očeva nada da će se Stanisław zagovorom Božjim izliječiti od ove zle sklonosti.⁷⁴ Ova bizarna epizoda dogodila se 31. listopada tijekom plovidbe između Korčule i Poreča.

Tschudi je u Jeruzalemu vidio još četvoricu drugih neimenovanih Poljaka.⁷⁵

1519. b) Iznimno je vrijedno svjedočanstvo Hansa Stockara iz Schaffhausena, koji zadivljeno ističe kako se u gradu Jeruzalemu može naići na mnogobrojne putnike i hodočasnike ... *iz svih zemalja svijeta, od sunčevog izlaska do sunčevog zalaska, od juga do sjevera* ... Među njima je ovaj Švicarac naveo i neke hodočasnike iz Poljske, iz Krakova. U povratku je Stockar plovio na brodu *Dolfina* pod zapovjedništvom paruna Mlečanina Alvisa Dolfina, a među putnicima je spomenuo ponovno jednoga Poljaka. Putem su svratili u Korčulu, Poreč i Umag.⁷⁶

Oko 1529. Franjevački provincijal u Varšavi, fra Uriel z Grabowa, utopio se u blizini Bara na povratku iz Svete Zemlje.⁷⁷

⁷³ Tschudi, *Reyß und Bilgerfahrt*, 353; Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 17.

⁷⁴ Ludwig Tschudi, *Reyß und Bilgerfahrt zum Heyligen Grab* (Rohrschach am Bodensee: Bartholome Schnell, 1606), 89-90. – ... *Auff denselbigen Tag, hat ein junger Polländischer Graff, so auch in unser Bilgerschafft war, ungefahr 18. jahr alt, einem Meyländischen Edellman, so in unser Schweytzer gesellschaft war, Her Ioannes Angelus, de Maino genant, ein säcklein gestolen, als er sein Leibsnotturfft gethan hat, darinn seind Hundert Ducaten gewesen, der Edellman klagt sich deß verlurfts, gegen unß seinen mitbrüdern, und argkwonet, der Galeoten einer möchts gethan haben. Nun waren drey frommen Polländische Edelleuth, dem jungen Graffen zuverwaren und gleitsleuthen, von seinem Vatter (der ein gewaltig Reycher Graff war) zugeben: Unnd hat ihn sein Vatter auß der Ursach, das er von Natur so gern stele, zum Heyligen Grab mit disen zugegebenen Edelleuthen gesandt, nemblich mit den gemelten drey Edelleuthen und sonst mit vier Dienern, alles in seinem costen, ob Gott durch sein Gnad, dem jungen Graffen, seinem Sohn solcher Thorheit und böser Anfechtung, abhelffen könnte. ...*, 307-308. O tome piše u svojem putopisu i Švicarac Stockar. Vidi: Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 433.

⁷⁵ Tschudi, *Reyß und Bilgerfahrt*, 90; Röhrich, *Deutsche Pilgerreisen*, 212.

⁷⁶ Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 431, 433.

⁷⁷ Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 17-18.

Prije 1532. Plemić Janusz Latalski, kasniji poznanijski vojvoda, putovao je u Svetu Zemlju te je stekao naslov viteza Božjega groba.⁷⁸

1533. Krakovski kaštelan, grof Andrzej Tęczyński, hodočastio je u Jeruzalem, a nešto ranije i njegov brat Jan. Obojica su umrla nedugo nakon povratka s puta.⁷⁹

Prije 1534. Jeruzalemski vitez Kilian Latoszyński dva je puta do 1534. godine hodočastio u Jeruzalem, što mu je potvrdio vikar fra Guglielmo da Siracusa.⁸⁰

Prije 1540. Rudarski upravitelj *Stanislaus Aquila*, odnosno Stanisław Orlik z Łaziska, na temelju hodočašća dobio je naslov jeruzalemskoga viteza.⁸¹

Prije 1550. Grof Stanisław Gabryel, iz druge obiteljske grane Tęczyńskih, također je putovao u Palestinu i doživio oluju, o čemu svjedoči natpis na nadgrobnoj ploči u Kraśniku.⁸²

1554. Portugalski franjevac António Soares de Albergaria ukrcao se 9. kolovoza na navu Hvaranina Petra Fazanića, koja se uputila na Levant. S njim su bili i neki Poljaci, a zajedno su plovili rutom Hvar – Mljet prema Krfu, dok je povratak išao rutom Mljet – otok Jabuka – Rovinj.⁸³ U to je vrijeme kustod Svete Zemlje bio fra Bonifacije s otoka Lopuda, jedan od najzaslužnijih za opstanak franjevaca i općenito katolika u Jeruzalemu.

1562. (?)⁸⁴ Plemić Jan Goryński hodočastio je u Svetu Zemlju i napisao prvi puto-pis na poljskome jeziku. Studirao je u Wittenbergu i Frankfurtu na Odri te je bio

⁷⁸ Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 18.

⁷⁹ Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 18; Bartosz Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego* (Krakow: Nakładem wydawnictwa biblioteki polskiej, 1858), 73.

⁸⁰ Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, 134; Świątki, *Historyczne pamiątki*, 136; Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 18.

⁸¹ Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, 134; Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 18-19.

⁸² Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, 73 – ... *fide atque perpetua erga omnes divos pietate praedito et Hierosolima ad sepulchrum Domini periculose naviganti, et multa alia religiosa divorum loca strenue obeunti ...*; Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 18.

⁸³ Costa Pereira, "Itinerário à Casa Santa", 34.

⁸⁴ Problem točne datacije ovoga hodočašća ostalo je neriješeno pitanje poljske i općenito hodočasničke historiografije. Do sada se u radovima uzimala kao jedina neupitna vremenska točka podatak da je Cipar bio još u mletačkoj vlasti, dakle Goryński je putovao prije 1570. godine jer je Ciparski rat izbilo u travnju te godine. Osim gore navedenih nedostataka, autor teksta nije ni na jednome brojčanom zapisu nadnevka dodao ime dana, a navedeni blagdani Uznesenja Marijinog (15. kolovoza) i Rođenja Marijinog (8. rujna) nisu od koristi jer su "nepokretni" blagdani. Ipak, nakon detaljnoga iščitavanja pronađena su tri indikativna događaja, na temelju kojih predlažemo kao godinu hodočašćenja – 1562. godinu. Goryński navodi kako ... *iz galion przyszła bela pod Joppen, sześć niedziel przed przyjchaniem naszym ...* (265. str.), što bi značilo da je 2. kolovoza, kada su doplovili, bila nedjelja. U daljemu tekstu vidljivo je kako su svaki sljedeći sedmi dan hodočasnici imali misu, što potvrđuje pretpostavku. Nadalje, gvardijan im je rekao ... *iz klasztor który im bil wzięt od Turków na gorze Syon tego zasię z wielką pracą dostali ...* (265. str.), a onda Goryński govori kako je gvardijan ... *ostawił na swym miejscu jednego Włocha, powinowatego Gardyanowego, który się starcił ...* (282. str.). Iz toga proizlazi

pristaša luteranstva.⁸⁵ Na put je krenuo u mletačkome brodu iz Venecije u lipnju ili srpnju navedene godine, a do sada se pretpostavljalo – između 1556. i 1569. godine. U tekstu nedostaje cijela etapa plovidbe od Venecije do obale Palestine u blizini Aškelona tako da nemamo ni imena paruna ni broda.⁸⁶

1563. Portugalski franjevac Pantaleão de Aveiro svjedoči nam u svojem putopisu kako su te godine u Jeruzalemu boravili neki Poljaci, a onda sljedeće godine na povratku spominje “našega prijatelja Konstantina, Poljaka.”⁸⁷

1575. Vitez Prokop Pieniżek putovao je u Palestinu, a u Jeruzalemu je dobio naslov *miles Hierosolimitanus*. Vojnu slavu stekao je boreći se protiv Turaka na Sredozemlju kao i protiv Tatara.⁸⁸

1576. Jan Pudłowski također je bio u Jeruzalemu. Osim što je postao *miles sepulchri Christi Hierosolimitanus*, zabilježen je i kao prvi Poljak u franjevačkome samostanskom registru *Liber (Navis) peregrinorum*.⁸⁹

1581. Redovnik reda Čuvara Sv. Groba jeruzalemskoga iz Miechówa, Feliks Sojecki, isplovio je iz Venecije u smjeru Svete Zemlje.⁹⁰ Iste godine Francuz Jean Palerne navodi kako se u Jeruzalemu sreću Poljaci, što se možda odnosi na ovoga hodočasnika i njegovu skupinu.⁹¹

1583. a) Alessandro Giuliani u svome putopisu navodi kako su među dvadesetak hodočasnika bila i dvojica Poljaka. Oni su 13. lipnja isplovili na brodu *Gallera*, a vratili su se u Veneciju u veljači 1584. godine.⁹²

kako je gvardijan bio Talijan, a u razdoblju od 1556. do 1569. godine kustodi, odnosno gvardijani iz Italije, bili su: fra Aurelio da Griano (1560. – travanj 1562.) i fra Geremia da Brescia (1562. – travanj 1564.). Od ove dvojice fra Geremia je bio gvardijan o kojemu Poljak govori. U ostalim godinama kustod je bio Hrvat fra Bonifacije, a njegovo slavenstvo Goryński bi zacijelo prepoznao. Vidi: Girolamo Golubovich, *Serie cronologica dei reverendissimi superiori di Terra Santa* (Gerusalemme: Tipografia del Convento di S. Salvatore, 1898), 52-55; Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi* (Zagreb: Školska knjiga, 1985), 211, 214-15, 218, 221-222, 226-227, 230-231, 234, 238.

Portugalac de Aveiro (vidi dolje!) spominje 1563. neke Poljake, ali putopisi drugih hodočasnika iz 1556., 1561., 1563. i 1565. godine nigdje ne spominju Goryńskoga – ni po imenu niti po etničkoj pripadnosti, a vidimo kako ni on ne spominje druge hodočasničke skupine. Vidi: Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 465-507.

⁸⁵ Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 19-22.

⁸⁶ Władysław T. Baranowski, “Dwie peregrynacje z XVI wieku”, *Prace komisji do badań nad historią literatury i oświaty* 1 (1914): 263-264.

⁸⁷ Pantaleão de Aveiro, *Itinerario da Terrasancta, e suas particularidades* (Lisboa: Casa de Simão Lopez, 1593.), 182rv, 260r.

⁸⁸ Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, 508-511, 514; Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 20.

⁸⁹ Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, 391; Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 20, 42 – ... die 24 Augusti *Generosus Dnus Joannes Pudloschij Polonus vir approbatissimus* ...

⁹⁰ Bersohn, “Kilka słów o polskich podróżnikach”, 10; Röhricht, *Deutsche Pilgerreisen*, 258-259.

⁹¹ Jean Palerne, *Peregrinations du S. Jean Palerne, Foresien, Secretaire de François de Valois Duc d’Anjou, & de Alençon* (Lyon: Jean Pillehotte, 1606), 252-253.

⁹² Pier Giorgio Longo, *Memorie di Gerusalemme e Sacri Monti in epoca barocca* (Ponzano Monferrato Atlas, 2010), 13-14.

1583. b) Poljaci *Michael N.* i *Isaak Dux* krenuli su 4. srpnja brodom *Valiera* iz Venecije prema Levantu. Na brodu je bio još 31 putnik, a među njima jedanaest svećenika.⁹³ Te iste godine u pratnji Mikołaja Krzystofa Radziwiłła “Sierotke” nalazimo Poljake Jerzyja Kosa, Michała Konarskoga i Piotra Bylinu (*Georg Kos, Michael Konarski, Petrus Bilina*).⁹⁴

Zanimljiv je slučaj Poljakinje Dorote Siekierzecke (*Dorothea Syekierzecka*). U vrijeme dolaska Radziwiłła / Radvile bila je u dobi od pedeset godina, a u Jeruzalemu je živjela već nekoliko godina. Neki su je smatrali psihički poremećenom, a ona je vjerovala da je od Boga nadahnut. Kako su je Turci i Arapi, a najviše djeca, stalno maltretirali, Radziwiłł / Radvila dao joj je novac da plati prijevoz u Veneciju.⁹⁵

Na Cipru je Radziwiłł / Radvila početkom kolovoza sreo svećenika iz Poljske (*Simon Albimontanus*), koji je putovao mletačkim brodom u Palestinu.⁹⁶ Prema tome, ovaj je Poljak plovio Jadranom u drugoj polovici srpnja. Svakako da pozornost privlači i Radziwiłłova / Radvilova priča o Poljaku Janu Kobilnickome, ali za njega ne znamo kojim je putem došao u Svetu Zemlju.⁹⁷

1585. Paweł Maurycy Henik iz Krakova, nakon studija na Krakovskome sveučilištu, postao je 1574. godine tajnik biskupa Marcina Kromera. U Jeruzalem je otputovao u travnju iz Venecije. To je bilo njegovo prvo hodočašće u Svetu Zemlju.⁹⁸

1587. Samuel Kiechel iz Ulma imao je za suputnike neke Poljake. Radi prijevoza do Palestine ukrkali su se na brod *Ronzinu* u vlasništvu obitelji Nani, a parun je bio neimenovani Grk. Za vrijeme plovidbe prema izlazu iz Jadrana stali su samo kod albanskoga mjesta Shengjin, a tijekom povratka prema Veneciji uplovili su u hvarsku i rovinjsku luku.⁹⁹

⁹³ Röhricht, *Deutsche Pilgerreisen*, 265-266, 269.

⁹⁴ Mikołaj Krzystof Radziwiłł / Mikalojus Kristupas Radvila, *Hierosolymitana peregrinatio Illustrissimi Domini Nicolai Christophori Radzivili* (Brunsborg: Apud Georgium Schönfels, 1601), 283; Röhricht, *Deutsche Pilgerreisen*, 162, 269.

⁹⁵ Radziwiłł / Radvila, *Hierosolymitana peregrinatio*, 58; Mikołaj Krzystof Radziwiłł / Mikalojus Kristupas Radvila, “Jüngst geschene Hierosolymitanische Reyse und Wegfart”, u: *Reyßbuch deß Heyligen Lands*, ur. Sigmund Feyerabend (Frankfurt am Main: Verlag Nikolaus Roth, 1609), 159, 187; Imelda Vedrickaite, “Piligrimas. Keliaujantis riteris. Keliautojo provaizdis Radvilo Našlaitelio kelioneje į Jeruzalę”, *Elektronine literatūros chrestomatija* 11 (2011): 120.

⁹⁶ Radziwiłł / Radvila, *Hierosolymitana peregrinatio*, 145; Radziwiłł / Radvila, “Jüngst geschene Hierosolymitanische Reyse”, 1609, 191.

⁹⁷ Radziwiłł / Radvila, *Hierosolymitana peregrinatio*, 250/230.

⁹⁸ Ludwik Zarewicz, *Zakon kamedulów, jego fundacye i dziejowe wspomnienia w Polsce i Litwie* (Kraków: Nakładem Władysława Jaworskiego, 1871), 200.

⁹⁹ Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 536.

1594. Paweł Maurycy Henik doputovao je 1592. godine u Konstantinopol, a odatle je produžio u Aleksandriju i na Sinaj. Iz Jeruzalema se uputio prema Kreti, a onda je u prosincu uz istočnu jadransku obalu doplovio u Veneciju. To je bilo njegovo drugo hodočašće u Svetu Zemlju.¹⁰⁰

Oko 1587. – 1589. i 1591. – 1595. Plemić Krzystof Dzierżek boravio je kao kraljevski poslanik šest godina u Konstantinopolu. Odatle je jednom otišao u Jeruzalem.¹⁰¹

1596. Plemić Hieronim Strzała hodočastio je 1596. u Svetu Zemlju iz koje se vratio poslije tri godine. U Jeruzalemu je napravio model Svetoga Groba i ostalih mjesta Muke, na temelju čega je izrađena Kalvarija¹⁰² na posjedu krakovskoga vojvode Mikołaja Zebrzydowskoga.¹⁰³

1606. Paweł Maurycy Henik u veljači je treći put otplovio na Levant prema Kreti, a odande je otišao 1607. godine u Jeruzalem. Na povratku ide preko Kaira te u lipnju 1608. godine stiže u Veneciju. Osim na ovim hodočašćima Henik je boravio šest puta u Rimu i šesnaest puta u Padovi te Assisiju i Loretu.¹⁰⁴

Litva

Veliko Vojvodstvo Litva (lat. *Magnus Ducatus Lituaniae*)¹⁰⁵ bila je posljednja europska zemlja koja je službeno primila kršćanstvo. Ključan događaj u tome pogledu bilo je politički potaknuto vjenčanje poljske kraljevine Jadwige s velikim vojvodom Jogailom (polj. Jagiełło; hrv. Jagelo) i njegov izbor za poljskoga kralja 1386. godine te uspostava prve biskupije u Vilniusu 1387. godine – kao preduvjet toj vezi.¹⁰⁶ Ipak, kao i u drugim primjerima kristijanizacije iz smjera prijestolja, dugo je trebalo da nova vjera dopre do svih. Uz to, jedna je činjenica davala Litvi specifičan položaj – teritorijalnim širenjem obuhvaćen je golem broj pripadnika grčko-pravoslavne slavenske populacije tako da je vladajuća elita – etnički i vjerski različita – morala u upravni aristokratski sloj primiti i najutjecajnije predstavnike s tih prostora.¹⁰⁷ O uspjehu ovoga poteza svjedoče i pravoslavni ho-

¹⁰⁰ Zarewicz, *Zakon kamedułow*, 200.

¹⁰¹ Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 20; Święcki, *Historyczne pamiątki*, 60.

¹⁰² Kalvarija je sklop na otvorenome sastavljen od četrnaest postaja križnoga puta. Ponekad su uređene po rasporedu preslikanome iz Jeruzalema. Vidi: Anđelko Badurina, "Kalvarija", u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990), 317.

¹⁰³ Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, 42; Edmund Świerczek, "Kalwaria jako polska Jerozolima", *Peregrinus Cracovinesis* 2 (1995): 28-29.

¹⁰⁴ Zarewicz, *Zakon kamedułow*, 201.

¹⁰⁵ Na litvanskom jeziku: Didžioji Kunigaikštystė Lietuvos.

¹⁰⁶ Eidintas et al., *The History of Lithuania*, 42-43, 48-52.

¹⁰⁷ Eidintas et al., *The History of Lithuania*, 15, 54, 59-65.

dočasnici u Svetu Zemlju, a oni su svakako utrli put kasnijoj crkvenoj uniji iz 17. stoljeća. Protestantizam je u prvoj polovici 16. stoljeća svoje glavne pomagače našao u visokome plemstvu, a među njima je vođa bio Mikalojus Radvila Juodasis / Mikołaj Radziwiłł Czarny. No, upravo je njegov sin Mikalojus Kristupas / Mikołaj Krzysztof pokrenuo protureformaciju i povratak katoličanstvu.¹⁰⁸ Tako je Litva ostala bikonfesionalna, ali i pozitivno usmjerena prema hodočašću kao iskazu pobožnosti.¹⁰⁹

U samome početku 15. stoljeća vjernici su putovali u obližnja svetišta, a neposredno nakon toga, možda najviše zbog crkveno-upravnih razloga, Rim je postao uobičajeno odredište hodočasnika iz Litve.¹¹⁰ Sasvim je drugačije sa Svetom Zemljom. Unatoč prihvaćanju svih olakšavajućih okolnosti dolazimo do zaključka kako je Jeruzalem i okolicu posjetilo vrlo malo osoba iz Litve u tadašnjim granicama. Unatoč tako malome uzorku prepoznatljivi su standardni motivi: vjera – čast – znatiželja. Viteštvo je, kao i u Poljskoj, bilo jedan od središnjih motiva za odlazak na Sveti Grob, a to je razumljivije ako nam je poznato kako se općeniti naslov *miles* nije mogao steći u vlastitoj zemlji.¹¹¹ Stoga se neizostavno navodio u plemićkim zbornicima, a M. K. Radvila / Radziwiłł to je ovjekovječio i na svome nadgrobnom spomeniku.¹¹²

Problem etničkoga određenja nekoga od hodočasnika nije od primarne važnosti, ali pomaže u statističkome uređenju rada. Proučavajući hodočasnička izvješća i putopise, nigdje suputnici i drugi suvremenici nisu prepoznali osobu podrijetlom iz Litve. Vjerojatno je tome uzrok u Radvilinoj / Radziwiłłovoj izjavi: ... *iako sam rođen kao Litvanac i umrijet ću kao Litvanac, mi moramo rabiti poljski jezik u našoj domovini ...*¹¹³, a onda je tako bilo i vani. U skladu s tim njegov putopis na

Paušalno ubrajanje Litve u Istočnu Europu posljedica je političkih turbulencija 20. stoljeća, a u stvari je to bilo nepriznavanje kulturoloških činjenica i povijesnoga nasljeđa, to jest ostavštine srednjega vijeka iz koje se iščitavaju isključivo temeljne značajke pripadnosti Srednjoj Europi.

¹⁰⁸ Eidintas et al., *The History of Lithuania*, 73-75; Kneifel, *Geschichte der Evangelisch-Augsburgischen Kirchen*, 23, 27-28, 33.

¹⁰⁹ Eidintas et al., *The History of Lithuania*, 15.

¹¹⁰ Baronas, "Pilgrimai iš Lietuvos", 20-21, 26-27; Ališauskas et al, *Lietuvos katalikų dvasininkai / The Lithuanian Catholic Clergy*, 184, 319; Pawlikowska-Butterwick, "Clergymen on the Move", 86, 89; Anke Paravicini, Werner Paravicini, "Alexander Soltan ex Lithuania, ritum grecorum sectans. Eine ruthenisch-polnische Reise zu den Höfen Europas und zum Heiligen Land 1467-1469", u: *Zwischen Christianisierung und Europäisierung – Beiträge zur Geschichte Osteuropas in Mittelalter und früher Neuzeit. Festschrift für Peter Nitsche zum 65. Geburtstag*, ur. Eckhard Hübner, Ekkehard Klug i Jan Kusber (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1998), 372; Theiner, *Vetera monumenta*, 179-180.

¹¹¹ Rimvydas Petrauskas, "Knighthood in the Grand Duchy of Lithuania from the late fourteenth to the early sixteenth centuries", *Lithuanian Historical Studies* 11 (2006): 46, 53-54.

¹¹² Tadeusz Bernatowicz, "Peregrinus et miles Christianus. O nagrobku Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki“ w Nieświeżu", *Biuletyn Historii Sztuki* 52 (1990), br. 3-4: 224-227. Usp. primjer grofa Stanisława Gabryela.

¹¹³ Eidintas et al., *The History of Lithuania*, 75, 91-92.

poljskom jeziku napisao je nepoznati vojvodin službenik, a Tomasz Treter preveo ga je na latinski te je tiskan 1601. godine.¹¹⁴ Drugo izdanje doživio je 1603. godine,¹¹⁵ ali na njemačkome jeziku, a onda je Andrzej Wargocki 1607. godine preveo latinski tekst i objavio ga na poljskome jeziku *Peregrinacia Abo Pielgrzymowanie Do Ziemie Swietey*.¹¹⁶ Ponovno je tiskan u njemačkoj obradi i objavljen 1609. godine u zborniku *Reyßbuch deß Heyligen Lands*.¹¹⁷ Popularnost nije padala pa je djelo tiskano ponovno na latinskome jeziku 1614. godine te na njemačkome 1659. godine u zborniku *Bewehrtes Reyßbuch deß Heiligen Lands* što međutim, nije bilo zadnje, ali izlazi iz naše teme.¹¹⁸ Ovo Radvilino / Radziwiłłovo djelo bila je i ostala nenadmašena uspješnica u hodočasničko-putopisnoj književnosti ovoga dijela Europe.

Hodočasnici

Prije 1430. Plemić iz Volinije (tada u sastavu Litve), Petro iz Kremeneca, nosio je naslov *Божий рыцарь* (*Božji vitez*), što govori o njegovu hodočašću u Jeruzalem, ali i pripadnosti grčko-pravoslavnome obredu.¹¹⁹

1468. Aleksandras Soltanas (Aleksander Sołtan) bio je rizničar Vojvodstva Litve. U razdoblju od 1467. do 1469. godine proputovao je Europu, a nakon Rima hodočastio je 1468. godine u Jeruzalem gdje je postao vitez Svetoga Groba. Od cjelokupne hodočasničke mase izdvaja ga činjenica što je bio kršćanin pravoslav-noga obreda.¹²⁰

1493. U putopisu na češkome jeziku Jana Hasištejnskog spomenut je, među ostalima, i jedan putnik iz Litve – *Jakub z rynssij* (Jakub z Rymysi¹²¹, Jokūbas Rim-

¹¹⁴ Radziwiłł / Radvila, *Hierosolymitana peregrinatio*, 11.

Navedeni Brunsberg je grad Braunsberg u Istočnoj Pruskoj, koji sada nosi ime Braniewo i od 1945. pripada Poljskoj.

¹¹⁵ Mikołaj Krzysztof Radziwiłł / Mikalojus Kristupas Radvila, *Jüngst geschehene Hierosolymitanische Reyse und Wegfahrt* (Mainz: Balthasar Lippe, 1603), 289.

¹¹⁶ Mikołaj Krzysztof Radziwiłł / Mikalojus Kristupas Radvila, *Peregrinacia Abo Pielgrzymowanie Do Ziemie Swietey* (Krakow: W drukarni Symona Rempiniusa, 1607), 356; Dariusz Liutikas, “Katalikiško-sios piligrimystės Europoje (Lietuvoje) istoriniai aspektai”, *Tiltai* 15 („Tikėjimas ir kultūra”), (2003), 259.

¹¹⁷ Radziwiłł / Radvila, “Jüngst geschehene”, 1609.

¹¹⁸ Mikołaj Krzysztof Radziwiłł / Mikalojus Kristupas Radvila, *Ierosolymitana peregrinatio Illustrissimi Principis Nicolai Christophori Radzivili* (Antwerpen: Apud viduam et filios Ioannis Moreti, 1614); Mikołaj Krzysztof Radziwiłł / Mikalojus Kristupas Radvila, “Jüngst geschehene Hierosolymitanische Reyse und Wegfahrt”, u: *Bewehrtes Reyßbuch deß Heiligen Lands*, ur. Sigmund Feyerabend (Nürnberg: Bey Johann Andreas und Wolfgang Enders, 1659).

¹¹⁹ Petrauskas, “Knighthood in the Grand Duchy”, 53.

¹²⁰ Paravicini, Paravicini, “*Alexander Soltan ex Lithuania*, 369, 371; Petrauskas, “Knighthood in the Grand Duchy”, 46, 54.

¹²¹ Ili oblik Jakób Rymysi, također u poljskoj grafiji.

ša).¹²² On je vjerojatno bio iz okolice Navahrudaka (Nowogrodek / Naugardukas), tada u Vojvodstvu Litvi. Stotinjak godina kasnije iz istoga kraja dolazi Andrzej Rymszi (Andrius Rimša ili Андрий Римша), službenik kneza Krzysztofa Radziwiłła “Pioruna” / Kristupasa Radvile “Perkūnasa.” Andrzej je bio kalvin po vjerskoj pripadnosti, a po etničkoj Litvanac. Znamenit je po obradi djela franjevca Anzelma.¹²³ Nije isključena ni mogućnost da su Jakub i Andrzej bili u nekome srodstvu.

1583. Mikalojus Kristupas Radvila “Našlaitėlis”¹²⁴ (1549. – 1616.) jedna je od najmarkantnijih ličnosti sveukupne povijesti Litve, ali i Poljske (Prilog 1).¹²⁵ Rođen u protestantskoj (kalvinističkoj!) obitelji, nakon razgovora s papom Pijom V. prešao je na katoličanstvo. Bio je dvorski maršal, a kada je obolio, zavjetovao se da će hodočastiti u Svetu Zemlju. Kasnije je postao veliki maršal Litve i vojvoda Vilnusa. Iz domovine je krenuo 16. rujna 1582., a u Veneciji je dobio upute od bivšega kustoda fra Geremije da Brescia. Birajući između trojice prijevoznika, dvojica koju nije odabrao doživjela su brodolom (jedan kod Dubrovnika). Nakon pismenoga blagoslova pape Grgura XIII. isplovio je 17. travnja iz luke Malamocco na jedrenjaku galijunu *Tornelli* u vlasništvu trgovačke obitelji Tornellio, a pod zapovjedništvom Agostina de Giacoma (*Augustin de Jacobis*).¹²⁶ Radvila je prvu stanku u plovidbi imao u luci grada Poreča, a u nastavku su se usidrili u uvali Torreta na otoku Kornatu. Odatle su pomoćnom lađicom navratili u Zadar gdje ih je primio mletački knez. U smjeru Krfa brod se nije više nigdje zaustavljao, nego je prošao nedaleko od albanske Valone.¹²⁷ Dio njegova putopisa u kojemu su opisani hrvatski krajevi u prijevodu glasi:

... Konačno, 16. travnja, u subotu po Uskrsu 83. godine prevezao sam se u jednoj barci na otok i samostan Santa Maria della Gratia, reda Sv. Jeronima. Tamo sam kao hodočasnik primio Sveti sakrament i preporučio u svojoj molitvi putovanje Bogu Gospodinu. Odatle sam krenuo u luku Malamocco na brod. Poslije zalaska sunca, u treći noćni sat, otisnuli smo se od kopna i tako pred jutro 17. travnja stigli na pučinu. Unutar dva dana i jedne noći uz blagi vjetar ostavili smo iza sebe Tršćanski zaljev. Nakon toga se vjetar potpuno smirio pa je brod stajao nedaleko od Poreča, staroga gradića u Istri. Neki kažu da je Paris, nakon što je oteo

¹²² Strejček, *Jana Hasišteinskeho z Lobkovic*, 102.

¹²³ Dariusz Rott, *Staropolskie chorografie – Początki-rozwoj-przemiany gatunku* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1995), 133-138.

¹²⁴ Na litvanskom: Siroče.

¹²⁵ Vedrickaite, “Piligrimas. Keliaujantis riteris”, 104-124; Bernatowicz, “Peregrinus et miles Christianus”, 224-227.

¹²⁶ Radziwiłł / Radvila, *Hierosolymitana peregrinatio*, 9-14.

Navedeni Brunsberg je grad Braunsberg u Istočnoj Pruskoj, koji od 1945. godine pripada Poljskoj i sada nosi ime Braniewo.

¹²⁷ Radziwiłł / Radvila, *Hierosolymitana peregrinatio*, 16-18.

Helenu, izgradio ovaj grad te da je po njemu dobio ime. Tamo se ne može prići velikim teretnim brodom, stoga se i naš morao držati četvrtinu milje od obale. Ja sam pak uzeo brodicu i otišao tamo te sam poslušao misu u franjevačkome samostanu, a onda malo obišao grad i vratio se ponovno na brod.

U vrijeme večere podigao se malo vjetrić te smo ponovno krenuli. Pred jutro smo stigli u pustu luku u Dalmaciji zvanu Toreta. Tamo smo zbog protivnoga jugoistočnog vjetra morali stajati tri dana.

Pet milja od ove luke nalazi se jedan grad zvan Zadar, pa smo stoga učvrstili sidrima naš brod, a ja sam u maloj brodicu otišao na otok Sali. Odatle sam pješke otišao u neko mjesto, koje je udaljeno oko pola milje puta. Oko podneva smo svratili u jednu gostionicu. Tamo smo sreli neke seljake kako besposleno pijanče. Kada su nas vidjeli u onome čudnom ruhu i kada su razumjeli poljski jezik (bili su Slaveni), a nisu znali da je naš brod stigao do otoka, mislili su da smo uhode. To više što se nekoliko tvrđava (od kojih se jedna zove Bokal), koje pripadaju turskome caru, nalaze samo milju i pol od njih. Stoga su nas neki od njih već bili spremni napasti, uzeti konopce i njima nas svezati.

Da sam sada uza se imao mletačku javnu ispravu u kojoj oni svim svojim podanicima nalažu da nam pruže svaku pomoć, ipak ju ne bih pokazao ovoj pijanoj bratiji jer sam se zabrinuo da je mogu poderati. Oni su na kraju zahtijevali da me predvedu kod mjesnoga starješine, što su i napravili. Kada smo, dakle, zajedno otišli, neki od njih izišli su nam u susret rekavši kako se kod crkve nalazi još više naših. Tada je došao Albert, biskup Sidona¹²⁸ skupa s dvojicom isusovaca, Leonardom Sicilijancem i Ignacijem Španjolcem, koje smo uzeli na naš brod do Tripolija u Siriji. Njih je Grgur, trinaesti toga imena, poslao u Siriju da tamo šire katoličku vjeru. Kada su sada spomenuti seljaci prepoznali više od našega izgleda, Girolama Varnanija, brodskega škrivana, pustili su nas na miru. Dok smo kod mjesnoga župnika imali objed, došli su i izmolili oprost od mene jer su bili zabrinuti da bih se mogao pritužiti kod njihova upravitelja u Zadru. Po završenome objedu unajmili smo brodicu ili barku da nas prebaci u tvrđi grad Zadar u Dalmaciji, koji je pod zapovjedu Mlečana, i tamo smo stigli popodne. U luci je bio mletački upravitelj Vincenzo Morosini i upitao nas dolazimo li možda iz zaraženih krajeva. Na to je spomenuti škrivan stupio iz brodice i predočio mu ispravu ili propusnicu. Čim ju je pročitao, upravitelj nas je pozvao da se iskrcamo i primio nas još više prijateljski te smo zajedno otišli u grad i palaču, pokazao nam je utvrde i iskazao nam dobrodošlicu.

¹²⁸ Prema Eubelu biskup Sidona bio je *Leonardus Abel*, imenovan 20. srpnja 1582. godine. Vidi: Konrad Eubel, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi III* (Münster: Sumptibus et typis librariae Regensbergianae, 1923), 299.

Talijanskom grafijom pisana imena biskupa i isusovaca bila su: *Leonardo Abili*, rodnom s Malte te *Leonardo San Angelo* i *Ignazio della Casa*. Vidi: Carlo Cocquelines, *Degli annali di Gregorio XIII. Pontefice Massimo II* (Roma: Stamperia di Girolamo Mainardi, 1742), 300.

Sljedećega dana, na blagdan Sv. Marka, nazočili smo procesiji, koju toga dana održavaju s državnim ceremonijama u svim mletačkim krajevima. Tada posjećuju i druge crkve osobito onu u kojoj je tijelo sv. Šimuna, koji je primio Krista Gospodina u svoje ruke. Ono je očuvano ispod visokoga oltara još cijelo i neraspadnuto, a mi smo ga vidjeli i dodirnuli. Po završenome objedu krenuli smo natrag u luku i otuda smo predvečer došli na naš brod. Dok smo bili u gradu Zadru, stigla je tužba protiv vojnika kojih je bilo 120 na našem brodu, a koje su Mlečani poslali na otok Kretu. Po upraviteljevoj zapovijedi morali su odmah nadoknaditi svaku štetu.

28. Rano ujutro nastavili smo plovību i cijeli nas je dan i noć tamo-amo strahovito bacao sjeverni vjetar sve do turskoga grada Valone.

Svibanj

Drugoga dana svibnja odnijelo nas je iz Mletačkoga mora u veliko Sredozemno more. ...¹²⁹

/ dalje je Radvila (Radziwiłł) plovio do Krfa, Krete i Cipra, a natrag je krenuo iz Aleksandrije /

... Kada smo se približili gradu, službenik za nadzor dolaska stranaca iz zaraženih krajeva zatražio je potvrdu i svjedodžbu te nam je dopustio izlazak s broda. Otišao sam u brodicu koju oni zovu gondola do crkve Sv. Groba da se Svemogućemu Bogu zahvalim za svoj sretni povratak. Zahvalu sam izrekao i zatim se prebacio u svratište. Tamo sam sreo Michała Konarskoga kojega sam ranije poslao s nekim stvarima iz Tripolija. Piotr Bylina, kojega sam s Krfa otprovio brodom, stigao je iz Zadra tek desetoga dana nakon mojega dolaska. Spomenuti Konarski ispričao mi je o poljskoj gospođi Siekierzeckoj kao da je brod ostao zbog žestine mora uz obalu kod Gallipolija¹³⁰ u Apuliji. ...¹³¹

U djelu se navode još dva hodočasnika iz Litve. Andrius Skorulskis / Andrzej Skorulski, podrijetlom iz okolice Kaunasa, bio je blizak suradnik M. K. Radvila i kasnije veliki vojvoda. Zahvaljujući njegovoj inicijativi benediktinke su u Kaunasu osnovale samostan Sv. Nikole.¹³² Iz nižih slojeva litavskoga društva hodočastio je Jeremias Giermek, koji je kao dio pratnje bio kuhar.¹³³

Prva vijest koja je na hrvatskoj obali privukla pozornost kneza Mikalojusa / Mikołaja u tolikoj mjeri da ju je uvrstio u svoj putopis, bila je legenda o antičkome

¹²⁹ Radziwiłł / Radvila, "Jüngst geschene", 1609, 139, 144-145.

¹³⁰ Grad i luka na jugoistoku Italije.

¹³¹ Radziwiłł / Radvila, "Jüngst geschene", 1609, 242-243.

¹³² Świącki, *Historyczne pamiątki*, 98.

¹³³ Röhricht, *Deutsche Pilgerreisen*, 269.

Parisu kao osnivaču Poreča. Ovaj slučaj kombinacije pučkoga etimologiziranja i popularnih priča za hodočasnike zabilježen je u nekoliko prigoda – prvi puta već stotinjak godina prije njega, a od posljednjega spomena do (uvjetno) 1583. godine bila je praznina od šezdeset godina. To govori u prilog pretpostavci da je knez pročitao tu legendu iz tuđega putopisa. Uostalom, o mogućem domaćem informantu nema spomena.¹³⁴

Luka Toreta (Prilog 2) zapravo je uvala Kravljačica koja se nalazi na otoku Kornatu pored istočnoga ulaza u kanal između Kornata i otoka Levrnake (N43°49,0', E15°17,0'). Ime *Toreta* dobila je po ostacima utvrde izgrađene na Kornatu u vrijeme bizantskoga cara Justinijana.¹³⁵ Uvala pruža zaštitu od svih vjetrova i bila je poznata još od antike.¹³⁶ Mletački portulani detaljno obrađuju stanje uokolo Kornata pa tako u priručniku iz 1477. godine nalazimo opis ove uvale.¹³⁷

Naziv "otok" Sali odnosi se na mjesto Sali smješteno na jugoistočnome dijelu Dugoga otoka (N43°56,4', E14°09,8'). Naselje ima dvije luke: Porat (oko 1583. godine zvala se Blud) i Saščica, ali su se hodočasnici vjerojatno iskricali u zaljevu Telaščici (N43°54,0', E15°10,0') odnosno u njezinoj krajnjoj sjeverozapadnoj uvali Magrovici, najbližoj Salima.¹³⁸ Iz Radvilova izlaganja jasno je kako je njegovo društvo prešlo stazom preko otoka i došlo u mjesto koje je u to doba ležalo podalje od mora. S obzirom da je boravio u Zadru na Dan sv. Marka (25. travnja¹³⁹), onda se njegova posjeta Salima dogodila 24. travnja u srijedu. Litavski knez prilično je sarkastično istaknuo pijanstvo seljaka, ali je u pogledu besposlenosti pogriješio zbog površnoga dojma. Naime, baš tih dana (18. travnja) bili su pokrenuti opsežni radovi u sklopu proširenja mjesne crkve Sv. Marije, a on je naišao u vrijeme podnevnoga odmora i objeda. Isti župnik koji je ugostio njega i biskupa bio je i glavni organizator ovoga graditeljskog pothvata – don Matij Batalić, a spomenute

¹³⁴ Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 102, 341, 345, 373, 441.

Od hodočasnika koji su spominjali trojanskoga Parisa najviše je tiskanih izdanja imao Bernhard von Breidenbach, a među njima je i ono Feyerabendovo iz 1584. godine. Ako bi to bila istina, onda je Radvila dotjerivao vlastito sjećanje s detaljima tuđih putopisa, što je moguće s obzirom na to da je proteklo osamnaest godina između putovanja i izdavanja.

O utjecaju humanizma vidi također: Zoran Ladić, "Hodočašća kao izraz pobožnosti stanovnika kasnosrednjovjekovne porečke komune", *Histria* 5 (2015): 29 (bilj. 47).

¹³⁵ Mate Suić, "Bizantski limes na istočnoj obali Jadrana", *Prilozi povijesti umjetnost u Dalmaciji* 35 (1997): 133-134, 137.

¹³⁶ *Peljar Jadranskog mora* (Split: Hidrografski institut JRM, 1964), 131-132; *Veliki atlas Hrvatske*, (Zagreb: Mozaik knjiga, 2002), 144.

¹³⁷ Alvise da Mosto, *Il portolano del mare di Alvise da Mosto nobile Veneto nel qual si dichiara minutamente del sito di tutti i Porti, quali sono da Venezia in Levante et in Ponente* (Venezia: Presso Silvestro Gnoato, 1806), 23; Mithad Kozličić, *Kartografski spomenici hrvatskoga Jadrana - Izbor karata, planova i veduta do kraja 17. stoljeća* (Zagreb: AGM, 1995), 93-94, 96, 116.

¹³⁸ *Peljar Jadranskog mora*, 129, 142; *Veliki atlas Hrvatske*, 143.

¹³⁹ Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti*, 201, 216.

seljake možemo identificirati među crkvinarima.¹⁴⁰ Nije opravdano ni njegovo prigovaranje oprezu koji su seljaci pokazali prema Radvilovoj skupini. Na svim jadranskim otocima domaće pučanstvo moralo je držati straže zbog pljački turskih gusara i hvatača roblja. Tako je bilo i u Salima, koji su pretrpjeli nekoliko napada nadošlih od strane mora, a straža se držala u Portu.¹⁴¹ Vincenzo Morosini, mletački dužnosnik u Zadru na kojega je u luci naišao Radvila, bio je kapetan odnosno vojni zapovjednik grada i njegova kotara (1582. –1585.).¹⁴² Razumljiva je stoga njegova susretljivost jer je kao državni predstavnik bio dužan pokazati primjeren respekt prema svim stranim osobama od političkog utjecaja, što je mogao i zaključiti iz propusnoga duždeva pisma.

Turska utvrda “Bokal” (takvo ime stoji u sva tri prva izdanja) svojim imenom ne otkriva što je Radvila mogao čuti. Međutim, kako se navodi da se nalazi nedaleko od Salija i to “samo milju i pol,” to sugerira blizinu pa dolaze u obzir i tvrđave Vrana (Prilog 2), koja je u rukama Turaka bila od 1538. godine, i Kličevica (od 1523. godine). Prva se nalazi oko 31 kilometar zračnom linijom istočno-sjeveroistočno od Salija, a druga 34 kilometra. Ako sada pokušamo preračunati ovu milju i pol u metričke mjere (pod pretpostavkom da je riječ o poljskim miljama), dobivamo dužinu koja zavisno od vrste poljske milje varira od ~9.380 metara do ~11.700 metara. Stvarne udaljenosti ne pokrivaju ni litavske, a ni ukrajinske milje. Naposljetku, ništa bliže veličine ne dobivamo ni uz primjenu talijanskih ili njemačkih milja pa se Radvilov podatak može smatrati netočnim.¹⁴³

Glede Hrvata izvan prostora istočne jadranske obale ističemo kako je Radvila za-bilježio da zaslužni kustod fra Bonifacije potječe iz Dubrovnika,¹⁴⁴ a dok je boravio u Aleksandriji, saznao je kako dubrovački trgovci imaju vlastiti fontik. Treći su bili neki pomorci iz Perasta na čijemu je galijunu trebao – prema prvotnome dogovoru – otploviti u Mletke.¹⁴⁵ Kneza Mikalojusa / Mikołaja krasila je racionalnost – bio je upoznat s mogućnošću brodoloma, s opasnostima od gusara, a kada

¹⁴⁰ Amos Rube Filipi, “Saljske crkve i kratka povijest Sali”, u: *Župa Sali, o. 400. obljetnici dogradnje župne crkve Svete Marije 1581-1981*, ur. Nedo Grbin i Srećko-Frka Petešić (Sali: Župni ured Sali, 1981), 34, 40-42 – ... 1583 na 18 aprila dah ja fatur Ivan Gvozdić tolari 8 i po za japno ...

¹⁴¹ Filipi, “Saljske crkve”, 47-48, 51.

¹⁴² Grga Novak, ur., *Mletačka uputstva i izvještaji IV, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 47 (Zagreb: JAZU, 1964), 312, 433-434.

¹⁴³ Edward Stamm, *Staropolskie miary I, Miary długości i powierzchni* (Warszawa: Główny Urząd Miar, 1938), 32-36; Zlatko Herkov, “Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu”, *Zbornik Historijskog zavoda JAZU* 8 (1977): 198-209.

¹⁴⁴ Radziwiłł / Radvila, *Hierosolymitana peregrinatio*, 1601, 110, 115, 129; Radziwiłł / Radvila, “Jüngst geschehene”, 1609, 159.

¹⁴⁵ Radziwiłł / Radvila, *Hierosolymitana peregrinatio*, 211, 223; Radziwiłł / Radvila, “Jüngst geschehene”, 1609, 216, 220.

je 1580. godine čuo za kugu na Levantu, odgodio je putovanje.¹⁴⁶ No, kao i mnogi drugi hodočasnici bio je zgranut prostačkim i blasfemičnim izrazima talijanskih mornara.¹⁴⁷

1476., 1483. i 1519. Njemački hodočasnici kratko su zabilježili suputnike iz “Rusije.” Vjerojatno se ovdje radi o osobama s područja Velikoga Vojvodstva Litve – Ukrajincima i(li) Bjelorusima.¹⁴⁸

Latvija i Estonija

Sadašnji teritorij ovih dviju zemalja u srednjemu vijeku i novome dobu bili su rascjepkani na više upravnih cjelina pod vlašću i utjecajem nekoliko stranih sila, a sukladno tome njihovo žiteljstvo nije imalo vlastite političke entitete niti su oni imali vlastito ime u sadašnjemu obliku definiranome tek u 20. stoljeću. Tako su u kontekstu interesnih sfera nastali teritoriji: Livonija (njemački Livland / poljski Inflanty / litavski Livonija), Semigalije (Semgalln / Semigalia / Žiemgala) i Kuronija (Kurland / Kurlandia / Kuršas).¹⁴⁹ Treća negativna činjenica bio je dugotrajan otpor pokrštavanju tako da u razdoblju procvata hodočašćenja, osim što nije postojala domaća crkvena hijerarhija, nedostajali su i nositelji – vlastita staleška elita. Naposljetku, ozbiljnu prepreku kopnenome putovanju do kraja 14. stoljeća predstavljala je poganska Litva. Rijetki zabilježeni hodočasnici, ne samo u Jeruzalem, Rim i Compostelu, nego i u sjevernoeuropska svetišta, isključivo su bili pripadnici njemačke dijaspore koja je činila veći dio gradskoga stanovništva i zemaljske aristokracije.¹⁵⁰

Zaključak

Hodočasnici iz Poljske i Litve doživljavali su hrvatske krajeve na Jadranu kao dio zajedničke kršćanske ekumene. Nalazili su u njima crkve posvećene istim svecima, iste samostanske redove i u konačnici susretali su pučanstvo koje je govorilo

¹⁴⁶ Radziwiłł / Radvila, *Hierosolymitana peregrinatio*, 7.

Usporedi s jednim Portugalcem: Costa Pereira, “Itinerário à Casa Santa”, 40.

¹⁴⁷ Radziwiłł / Radvila, *Hierosolymitana peregrinatio*, 216.

¹⁴⁸ Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 324, 350, 431.

¹⁴⁹ Bogusław Dybaś, “Die Alt-livländischen Gebiete im Rahmen der polnisch-litauischen Republik”, *Zapiski historyczne* LXXVI (2011), sv. 4: 25-28; Andrzej Rachuba, “Inflantycy i Kurlandzcy na Żmudzi w XVI-XVIII wieku”, *Klio* 35 (2015), sv. 4: 47-50.

Tu možemo pribrojiti i dio Litve, Žemaitiju (Samogitiju).

¹⁵⁰ Christian Krötzel, “Über die Ostsee: Pilger und Studenten als Faktoren des Kulturtransfers im Mittelalter”, u: *Die Stadt im europäischen Nordosten: Kulturbeziehungen von der Ausbreitung des Lübischen Rechts bis zur Aufklärung*, ur. Robert Schweitzer, Waltraud Bastman-Bühner, Jörg Hackmann (Helsinki; Lübeck: Aue-Stiftung, 2001), 132-133.

sličnim jezikom. Međutim, iz jedinoga narativnog djela ne možemo prepoznati postojanje svijesti o nekadašnjim jakim vezama između hrvatskih krajeva i njihove domovine. Intrigantno je kako su njemački hodočasnici imali mnogo bolja saznanja o političkim događajima i promjenama, o agresivnoj politici Mletačke Republike pa čak i o točnome nazivu jezika u mjestima gdje su pristajali. Jage-
lovići, koji su vladali hrvatskim zemljama 1440. – 1444. i 1490. – 1526. godine, kao nedavna dinastička poveznica nigdje nisu spomenuti pa onda još manje čudi zaborav starijih veza. Primjerice, učeni polonizirani Litvanac Radvila / Radziwiłł nije poznao pozadinu nastanka Škrinje sv. Šimuna. Usporedimo to s adekvatnim primjerom. Obilazeći Zadar 1569. godine, Nijemac Rauter pripisao je narudžbu izrade rake sv. Šimuna “nekoj poljskoj kraljici.” Koliko god je ta tvrdnja neprecizna, ona ipak govori o predznanju njezina stvaratelja. Mi pak znamo da je postojala dvostruka tanka nit koja je povezivala Poljsku i ovo remek-djelo.¹⁵¹ Naime, srebrnu pozlaćenu škrinju dala je izraditi ugarsko-hrvatska kraljica Elizabeta, kći bosanskoga bana Stjepana Kotromanića i Elizabete (Elźbiete), kćeri kujavskoga kneza Kazimierza III.¹⁵² Kada je muž bosanske Elizabete, kralj Ludovik I. Anžuvina, 1370. godine izabran za poljskoga kralja, ona je formalno postala “mlađa kraljica” u Poljskoj jer je bila živa i kraljeva mati, Poljakinja, također Elizabeta (Elźbieta), kći Władysława I. i sestra poljskoga kralja Kazimierza III. Velikoga iz razgranatoga roda Piastovića.¹⁵³

Zajedničko slavenstvo Radvila / Radziwiłł je ipak uočio, ali više kao oblik ruralnoga naturalizma. Uostalom, i drugi hodočasnici s uhom svjedoče nam o jezičnoj sličnosti. Jean Zuallart primjećuje kako poznavatelji hrvatskoga jezika lako mogu naučiti govoriti poljski i druge slavenske jezike.¹⁵⁴ Štoviše, Jean Palerne izričito tvrdi kako ... leur commun idiome est l’Esclavon, le plus fascheux de toutes les autres langues: pour lequel ils ont un alphabet, & caracteres à part, duquel aussi se servent les Serviens, Bossenois, Bulgariens, Busiens, Bohemiens, aucuns Pollaques, & Moscovites ...¹⁵⁵

Hvaranin Vinko Pribojević proveo je tri godine u Poljskoj odakle se vratio pun panslavističkih fantazija, ali također bez ikakvih saznanja o vezama poljskih i hrvatskih zemalja.¹⁵⁶

¹⁵¹ Kužić, *Hrvatska obala u putopisima*, 510.

¹⁵² Pejo Čošković, “Elizabeta”, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4 (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1998), 31.

¹⁵³ Stjepan Antoljak, “Anžuvinci”, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1 (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983), 206.

¹⁵⁴ Giovanni Zuallardo, *Il devotissimo viaggio di Gierusalemme* (Roma: Apresso Domenico Basa, 1595.), 292.

¹⁵⁵ Palerne, *Peregrinations du S. Jean Palerne*, 517-518.

¹⁵⁶ Vinko Pribojević, *De origine successibusque Slavorum / O podrijetlu i zgodama Slavena* (Zagreb: JAZU, 1951.), 62, 67, 73, 76-79 / 166, 171, 177, 180-183.

Glede motiva, već od kraja 16. stoljeća među Poljacima i Litvancima, koji su za ideal postavili pojam imitatio Christi, sve su brojniji bili putnici željni pukoga upoznavanja dalekih krajeva i sredina, a čiju su središnju os činili avanturizam i radoznalost.¹⁵⁷

Nažalost, zbog nedostatka drugih poljskih i litavskih pisanih uspomena uskraćeni smo za potvrdu ovih razmišljanja.

Mnogo kasnije Trogirinan Pavao Andreis vrlo dobro poznaje aktivnost kralja Ludovika u Poljskoj, ali ne ulazi u pojedinosti jer je bio fokusiran na svoj grad. Vidi: Pavao Andreis, *Povijest grada Trogira I* (Split: Čakavski sabor, 1977) 106-107.

U jednome starijem djelu i Hrvat Bartol Jurjević proglašen je Poljakom iz Krakova. Vidi: Bersohn, "Kilka słów o polskich podróżnikach", 4.

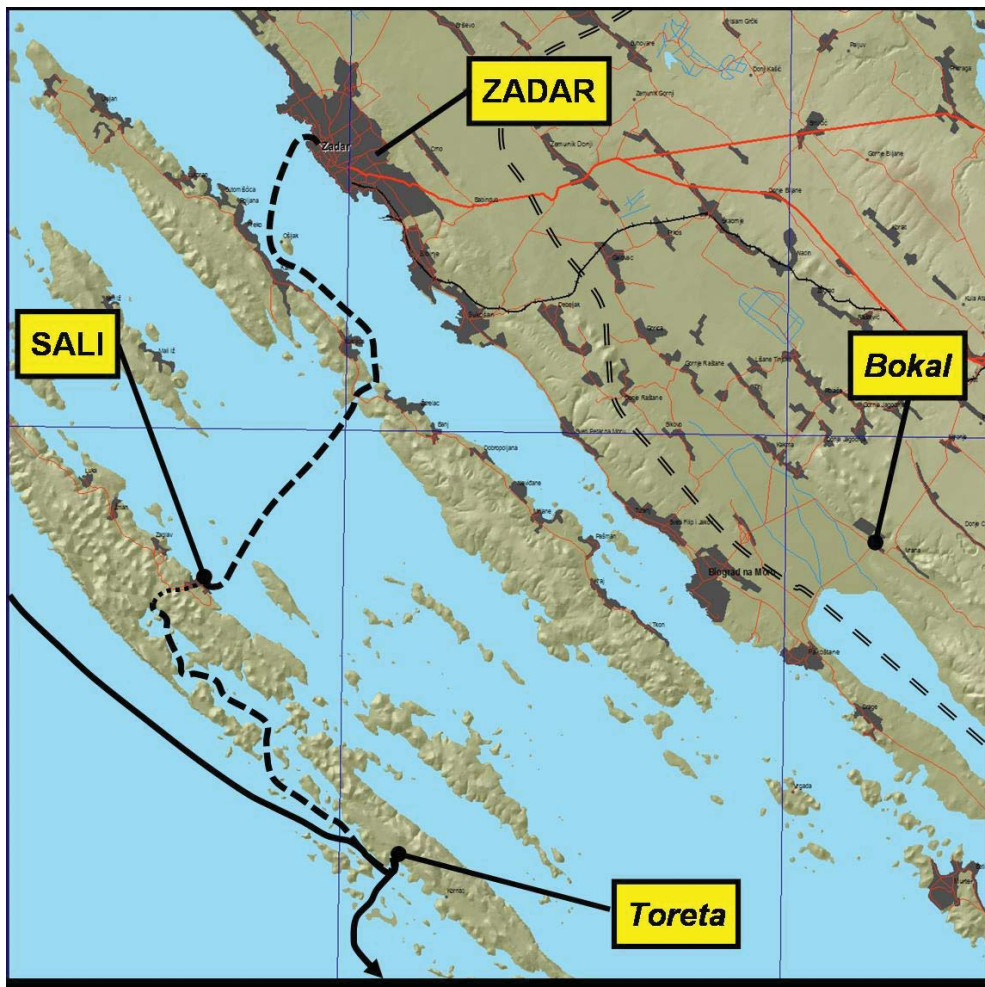
¹⁵⁷ Vedrickaite, "Piligrimas. Keliaujantis riteris", 106, 116.

PRILOZI

Prilog 1. Knez Mikalojus Kristupas Radvila “Našlaitėlis”/ Mikolaj Krzystof Radziwiłł “Sierotka” (1549. – 1616.), hodočasnik 1583. godine

Prilog 2. Zemljovid kretanja kneza Radvile / Radziwiłła od Kornata prema Dugom otoku i Zadru.

Objavljeni izvori i literatura

Ališauskas, Vytautas; **Jaszczolt**, Tomasz; **Jovaiša**, Liudas; **Paknys**, Mindaugas. *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV-XVI a. / The Lithuanian Catholic Clergy (14th-16th c.)*. Vilnius: Aidai, 2009.

Andreis, Pavao. *Povijest grada Trogira I*. Split: Čakavski sabor, 1977.

Anselmus, “Descriptio Terrae Sanctae secundum fratrem Anshelmum Ordinis minorum de observantia”. U: *Thesaurus monumentorum ecclesiasticorum et historicorum, sive Henrici Canisii Lectiones antiquae, tomus IV.*, ur. Jacobus Bagnage, 779-794. Antwerpen: apud Rudolphum & Gerhardum Wetstenios, 1725.

Antanavičius, Darius. “Jurgio Radvilo pirmosios kelionės į Italią dienoraščio originalas”. *Senoji Lietuvos literatūra* 19 (2005): 201-241.

Kolumbić, Nikica. “Andreis, Franjo Trankvil”. U: *Hrvatski biografski leksikon*, svezak 1, 115-119. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983.

Antoljak, Stjepan. “Anžuvinci”. U: *Hrvatski biografski leksikon*, svezak 1, 206-212. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983.

Augustyniak, Urszula “Dwór i klientela Krzysztofa II Radziwiłła”, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 38 (1994): 63-77.

Aveiro, Pantaleão de. *Itinerario da Terrasancta, e suas particularidades*. Lisboa: Casa de Simão Lopez, 1593.

Badurina, Anđelko. “Kalvarija”. U: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, 317. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990.

Baranowski, Władysław T. “Dwie peregrynacje z XVI wieku”. *Prace komisji do badań nad historią literatury i oświaty* 1 (1914): 246-289.

Baronas, Darius. “Pilgrimai iš Lietuvos – Romos Šv. Dvasios brolijos nariai 1492-1503 m.”. *Lietuvių katalikų mokslo akademija Metraštis XXXVIII* (2014): 15-28.

Bernatowicz, Tadeusz. “Peregrinus et miles Christianus. O nagrobku Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki” w Nieświeżu”. *Biuletyn Historii Sztuki* 52 (1990), br. 3-4: 224-249.

Bersohn, Mathias. “Kilka słów o polskich podróżnikach po Ziemi Świętej i ich dziełaj”. *Biblioteka warszawska* 4 (1868): 1-12.

Brusch, Kaspar. *Caspari Bruschi Redivivi Gründliche Beschreibung Des Fichtel-Berges*. Nürnberg: In Verlegung Georg Scheurer, 1683.

Bystroń, Jan St. *Polacy w Ziemi Świętej, Syrii i Egipcie 1147-1914*. Kraków: Nakładem księgarni geograficznej “Orbis” w Krakowie, 1930.

Cocquelines, Carlo. *Degli annali di Gregorio XIII. Pontefice Massimo II*. Roma: Stamperia di Girolamo Mainardi, 1742.

Costa Pereira, Manuel Vilmaro. "Itinerário à Casa Santa do padre frey António Soares da Albergaria". Doktorska disertacija, Faculdade de Letras da Universidade do Porto, 2005.

Ćošković, Pejo. "Elizabeta". U: *Hrvatski biografski leksikon*, svezak 4, 31-33. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1998.

Ćošković, Pejo. "Kotromanići (Kotromanovići)". U: *Hrvatski biografski leksikon*, svezak 7, 723-740. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009.

Ćošković, Pejo. "Laski, Jeronim (Łaski, Hieronim)". U: *Hrvatski biografski leksikon*, svezak 8, 566-567. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.

Dybaś, Bogusław. "Die Alt-livländischen Gebiete im Rahmen der polnisch-litauischen Republik". *Zapiski historyczne* LXXVI (2011): 25-43.

Diesbach, Max. "Les pelerins Fribourgeois a Jerusalem (1436-1640)". *Archives de la société d'histoire du canton de Fribourg* V (1893): 191-282.

Dobrzyński, Michał; **Smolka**, Stanisław. *Jan Długosz, jego życie i stanowisko w piśmiennictwie*. Kraków: Główny skład w księgarni spółki wydawniczej polskiej, 1893.

Duthilloeul, Hippolyte-Romain. *Voyage de Jacques Le Saige, de Douai a Rome, Notre-Dame-de-Lorette, Venise, Jerusalem et autres Saints Lieux*. Douai: Adam d'Aubers, 1851.

Eidintas, Alfonsas; **Bumblauskas**, Alfredas; **Kulakauskas**, Antanas; **Tamošaitis**, Mindaugas. *The History of Lithuania*. Vilnius: Publishing house „Eugrimas“, 2015.

Eubel, Konrad. *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi III*. Münster: Sumptibus et tipis librariae Regensbergianae, 1923.

Fichtinger, Christian. *Lexikon der Heiligen und Päpste*. Frankfurt/M; Berlin: Ullstein, 1995.

Filipi, Amos Rube. "Saljske crkve i kratka povijest Sali". U: *Župa Sali, o. 400. obljetnici dogradnje župne crkve Svete Marije 1581-1981*, uredili Nedo Grbin i Srećko-Frka Petešić, 21-59. Sali: Župni ured Sali, 1981.

Fouquet, Gerhard. *Die Reise eines niederadeligen Anonymus ins Heilige Land im Jahre 1494*. Frankfurt a/M: Peter Lang, 2007.

Gieysztor, Aleksander. "The Kingdom of Poland and the grand duchy of Lithuania, 1370-1506". U: *The New Cambridge Medieval History, Volume VII c. 1415-c. 1500.*, ur. Christopher Allmand, 727-747. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Golubovich, Girolamo. *Serie cronologica dei reverendissimi superiori di Terra Santa*. Gerusalemme: Tipografia del Convento di S. Salvatore, 1898

Gullino, Giuseppe. "Le frontiere navale". U: *Storia di Venezia, IV Il Rinascimento – Politica e Cultura*, uredili Alberto Tenenti i Ugo Tucci, 13-111. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1996.

Hartleb, Kazimierz. "Najstarszy dziennik podróży do Ziemy św. i Syriji Jana Tarnowskiego". *Kwartalnik historyczny* XLIV (1930), br. I/1: 26-56.

Herkov, Zlatko. "Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu". *Zbornik Historijskog zavoda JAZU* 8 (1977): 143-215.

Jackowski, Antoni. "Early tourism writing at the Jagiellonian university, Kraków (15th c.-mid-17th c.)". *Tourism* 19 (2009), br. 1-2: 17-24.

Kieszkowski, Jerzy. *Kanclerz Krzysztof Szydłowiecki*. Poznan: Nakładem księgarni J. K. Żupanskiego, 1912.

Kneifel, Eduard. *Geschichte der Evangelisch-Augsburgischen Kirchen in Polen*. Roth bei Nürnberg: Karl Müller Druckerei und Verlag, 1964.

Korytkowski, Jan. *Prałaci i kanonicy katedri metropolitalnej Gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych III*. Gniezno: Nakładem i drukiem J. B. Langiego, 1883.

Kowalska, Barbara. "Bitt-, Dank- und Busswallfahrten in den *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae* von Jan Długosz (1415-1480)". *Biuletyn polskiej misji historycznej* 10 (2015): 425-451.

Kozličić, Mithad. *Kartografski spomenici hrvatskoga Jadrana - Izbor karata, planova i veduta do kraja 17. stoljeća*. Zagreb: AGM, 1995.

Krawiec, Adam. "Der älteste Bericht eines polnischen Pilgers über seine Reise ins Heilige Land: Das Itinerarium von Jan Amor Tarnowski (1488-1561)". *Biuletyn polskiej misji historycznej* 10 (2015): 285-307.

Krötzel, Christian. "Über die Ostsee: Pilger und Studenten als Faktoren des Kulturtransfers im Mittelalter". U: *Die Stadt im europäischen Nordosten: Kulturbeziehungen von der Ausbreitung des Lübischen Rechts bis zur Aufklärung*, uredili Robert Schweitzer, Waltraud Bastman-Bühner, Jörg Hackmann, 131-148. Helsinki, Lübeck: Aue-Stiftung, 2001.

Kužić, Krešimir. *Hrvatska obala u putopisima njemačkih hodočasnika XIV.-XVII. st.* Split: Književni krug, 2013.

Kužić, Krešimir. "Nordijski hodočasnici u hrvatskim primorskim krajevima (14. – 17. stoljeće)". *Povijesni prilozi* 34 (2015), br. 49: 127-159.

Ladić, Zoran. "Hodočašća kao izraz pobožnosti stanovnika kasnosrednjovjekovne porečke komune". *Histria* 5 (2015): 15-41.

Liutikas, Darius. "Katalikiškiosios piligrimystės Europoje (Lietuvoje) istoriniai aspektai". *Tiltai* 15 („Tikėjimas ir kultūra“) (2003): 245-268.

Longo, Pier Giorgio. *Memorie di Gerusalemme e Sacri Monti in epoca barocca*. Ponzano Monferrato: Atlas, 2010.

Lukowski, Jerzi; **Zawadski**, Hubert. *A Concise history of Poland*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Maciej z Miechowa, *Chronica Polonorum*. Cracoviae: Hieronymus Vietor, 1521.

Małowist, Marian. "The Baltic and the Black Sea in medieval trade". *Baltic and Scandinavian Countries* III (1937), br. 1: 36-42.

Mosto, Alvise da. *Il portolano del mare di Alvise da Mosto nobile Veneto nel qual si dichiara minutamente del sito di tutti i Porti, quali sono da Venezia in Levante et in Ponente*. Venezia: Presso Silvestro Gnoato, 1806.

Novak, Grga, ur. *Mletačka uputstva i izvještaji IV, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 47. Zagreb: JAZU, 1964.

Palerne, Jean. *Peregrinations du S. Jean Palerne, Foresien, Secretaire de François de Valois Duc d'Anjou, & de Alençon*. Lyon: Jean Pillehotte, 1606.

Paprocki, Bartosz. *Herby rycerstwa polskiego*. Krakow: Nakładem wydawnictwa biblioteki polskiej, 1858.

Paravicini, Anke; **Paravicini**, Werner. "Alexander Soltan ex Lithuania, ritum grecorum sectans. Eine ruthenisch-polnische Reise zu den Höfen Europas und zum Heiligen Land 1467-1469". U: *Zwischen Christianisierung und Europäisierung – Beiträge zur Geschichte Osteuropas in Mittelalter und früher Neuzeit. Festschrift für Peter Nitsche zum 65. Geburtstag*, uredili Eckhard Hübner, Ekkehard Klug i Jan Kusber, 367-402. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1998.

Pawlikowska-Butterwick, Wioletta. "Clergymen on the Move: Journeys by Vilnan Canons and Prelates in the 16th Century". *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* XXIX (2014): 75-97.

Pelczar, Jozef. *Zarys dziejów kaznodziejstwa w Kościele katolickim II*. Krakow: Spolka wydawnicza polska, 1896.

Peljar Jadranskog mora. Split: Hidrografski institut JRM, 1964.

Petrauskas, Rimvydas. "Knighthood in the Grand Duchy of Lithuania from the late fourteenth to the early sixteenth centuries". *Lithuanian Historical Studies* 11 (2006): 39-66.

Pezzolo, Luciano. "The Rise and Decline of a great power: Venice 1250-1650". *Working Paper* 26 (2006): 2-31.

Podolska, Jolanta. "Pielgrzymi polscy w Ziemi Świętej 1350-1450". *Peregrinus Cracoviensis* 4 (1996): 213-223.

Pribojević, Vinko. *De origine successibusque Slavorum / O podrijetlu i zgodama Slavena*. Zagreb: JAZU, 1951.

Rachuba, Andrzej. "Inflantczycy i Kurlandczycy na Żmudzi w XVI-XVIII wieku". *Klio* 35 (2015), sv. 4: 45-68.

Radziwiłł, Mikołaj Krzystof / **Radvila**, Mikalojus Kristupas. *Hierosolymitana peregrinatio Illustrissimi Domini Nicolai Christophori Radzivili*. Brunsberg: Apud Georgium Schönfels, 1601.

Radziwiłł, Mikołaj Krzystof / **Radvila**, Mikalojus Kristupas. *Jüngst geschehene Hierosolymitanische Reyse und Wegfahrt*. Mainz: Balthasar Lippe, 1603.

Radziwiłł, Mikołaj Krzystof / **Radvila**, Mikalojus Kristupas. *Peregrinacia Abo Pielgrzymowanie Do Ziemie Swietey*. Krakow: W drukarni Symona Rempiniusa, 1607.

Radziwiłł, Mikołaj Krzystof / **Radvila**, Mikalojus Kristupas. "Jüngst geschehene Hierosolymitanische Reyse und Wegfahrt". U: *Reyßbuch deß Heyligen Lands*, ur. Sigmund Feyerabend, 139-243. Frankfurt am Main: Verlag Nikolaus Roth, 1609.

Radziwiłł, Mikołaj Krzystof / **Radvila**, Mikalojus Kristupas. *Ierosolymitana peregrinatio Illustrissimi Principis Nicolai Christophori Radzivili*. Antwerpen: Apud viduam et filios Ioannis Moreti, 1614.

Radziwiłł, Mikołaj Krzystof / **Radvila**, Mikalojus Kristupas. "Jüngst geschehene Hierosolymitanische Reyse und Wegfahrt". U: *Bewehrtes Reyßbuch deß Heiligen Lands*, ur. Sigmund Feyerabend, 139-249. Nürnberg: Bey Johann Andreas und Wolfgang Enders, 1659.

Röhricht, Reinhold. *Deutsche Pilgerreisen nach dem Heiligen Lande*. Innsbruck: Verlag des Wagner'sche Universitäts-Buchhandlung, 1900.

Rott, Dariusz. *Staropolskie chorografie – Początki-rozwoj-przemiany gatunku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1995.

Sanudo, Marino. *I diarii* tomo XXV. Venezia: Marco Visentini, 1889.

Somer, Jan. *See- und Land-Reise von Mittelburg in Seeland nach der Levante*. Frankfurt: Wilhelm Serlin, 1665.

Sroka, Stanisław A. "Pielgrzymka królowej Elżbiety Łokietkówny do Rzymu w 1343 roku". *Peregrinus Cracoviensis* 4 (1996): 157-163.

Stamm, Edward. *Staropolskie miary I, Miary długości i powierzchni*. Warszawa: Główny Urząd Miar, 1938.

Starnawska, Maria. "Das Phänomen der Pilgerfahrten in der deutschen und polnischen Kultur des Mittelalters und der Frühen Neuzeit". *Biuletyn polskiej misji historycznej* 10 (2015): 25-62.

Starziński, Marcin. "Pielgrzymka krakowskiego duchaka na górę Synaj w 1471 roku". *Rocznik Krakowski* 78 (2012): 147-157.

Stipišić, Jakov. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*. Zagreb: Školska knjiga, 1985.

Strejček, Ferdinand. *Jana Hasišteinskeho z Lobkovic putování k Svatému hrobu*. Prag: Nakladem České akademie císaře Františka Jozefa, 1908.

Suić, Mate. "Bizantski limes na istočnoj obali Jadrana". *Prilozi povijesti umjetnost u Dalmaciji* 35 (1997): 133-145.

Święcki, Tomasz. *Historyczne pamiątki znamenitych rodzin i osób dawnej Polski I*. Warszawa: Nakładem S. H. Merzbacha, 1858.

Świerczek, Edmund. "Kalwaria jako polska Jerozolima". *Peregrinus Cracovinesis* 2 (1995): 27-37.

Theiner, August. *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae, tomus primus*. Romae: Typis Vaticanis, 1860.

Tschudi, Ludwig. *Reyß und Bilgerfahrt zum Heyligen Grab*. Rohrschach am Bodensee: Bartholome Schnell, 1606.

Vedrickaite, Imelda. "Piligrimas. Keliaujantis riteris. Keliautojo provaizdis Radvilo Našlaitelio kelioneje į Jeruzalę". *Elektronine literatūros chrestomatija* 11 (2011): 104-124.

Veliki atlas Hrvatske. Zagreb: Mozaik knjiga, 2002.

Zarewicz, Ludwik. *Zakon kamedułów, jego fundacye i dziejowe wspomnienia w Polsce i Litwie*. Krakow: Nakładem Władysława Jaworskiego, 1871.

Zuallardo, Giovanni. *Il devotissimo viaggio di Gierusalemme*. Roma: Apresso Domenico Basa, 1595.

Zygner, Leszek. "Der Bischof als Pilger - Einige Bemerkungen zu den Wallfahrten der Bischöfe aus dem spätmittelalterlichen Polen und Deutschland". *Biuletyn polskiej misji historycznej* 10 (2015): 267-283.

*Krešimir Kužić*****Palmieri from Poland and Lithuania at the Croatian Coast (1400-1600), with Reference to the Latvian and Estonian Pilgrims*****Summary**

As a universal European Christian phenomenon, pilgrimages focused particularly on three main destinations: Jerusalem, Rome, and Compostela. In the period from the late 14th until the early 17th century, several dozens of identified pilgrims from Poland and Lithuania travelled on ships along the Croatian Adriatic Coast, heading for Jerusalem. However, within this overall picture there are several common traits and differences. As for their motives, they were similar in all countries and consisted of elements related to their religious or estate identity. Owing to its early Christianization and an elaborate network of Franciscan monasteries, Poland was more advanced in terms of pilgrimage than Lithuania. On the other hand, among the Lithuanian pilgrims one finds many Orthodox Christians, which reflects the country's ethnical structure. As for the estates, it can be observed that there were not many commoners among the Polish pilgrims, while the nobility and clergy are present in almost equal numbers. It is especially among the nobility of both countries that gaining the title of *miles Sepulchri Domini* played an important role in terms of motivation. Pilgrims from Poland and Lithuania used exclusively the route through Austria and Hungary, their destination being Venice as the place of embarkment on ships.

Since pilgrimage to Jerusalem was an exceptional feat, with all sorts of dangers awaiting the travellers – from bad weather to pirates and plague – and also a proof of faith, it seems difficult at the first glance to explain the very small number of written travelogues. This is especially true of Poland, which had well educated secular and ecclesiastical dignitaries, and may be explained through the prevalence of oral communication. Owing to this fact, only a single complete pilgrim travelogue was available for this analysis, including the date of embarkment, the shipowner's name, the price of transport, mentions of other pilgrims and travellers, and so on. The author of this single travelogue is Count Mikołaj Krzysztof Radziwiłł “Sierotka” / Mikalojus Kristupas Radvila “Našlaitėlis” (“the Orphan”) (1549-1616), a Polonized Lithuanian. His work tells of his contacts with the villagers of Sali and a Venetian captain in Zadar. He makes notice of the similarity between the Croatian and Polish languages, mentions the shrine of St Symeon and the Dubrovnik fonticus in Alexandria, but does not make any comments on political or cultural links between Croatia and these countries, although he does mention the former custodian of the Holy Land, Friar Boniface Stjepović, as originating from Dubrovnik. Radziwiłł's work was published in several editions in Latin, German, and Polish. As for the other pilgrims, the year of travel to the Holy Land has been established for the nobleman Jan Goryńsky (1562). Eventually, it must be said that not a single written mention of the presence of Polish or Lithuanian pilgrims at the Croatian coast has been found at this stage of research.

Keywords: Poland, Lithuania, pilgrims, Holy Land, Croatia, Adriatic Sea

* Krešimir Kužić, Gredička 34, 10000 Zagreb, Croatia, E-mail: kresimir.kuzic@zg.t-com.hr